

„Sopronból nem lesz Pócspetri!”

„Sopronból nem lesz Pócspetri!” – harsogták a soproni katolikus iskolai tanulók és asszonyok részvételével 1948. június 7-én este lezajlott, a felekezeti iskolák államosítása elleni tüntetést követő párt- és tömeggyűlések transzparenszei és a helyi lapok szalagcímei. Tanulmányunkban levéltári és sajtóanyagok, visszaemlékezések segítségével idézzük fel a rendőrség és tűzoltóság által felosztatott másfélezes demonstráció 3 börtönbüntetéshez, 8-8 internáláshoz, illetve rendőrségi felügyelet alá helyezéshez, állásvesztésekhez vezető eseményeit. Ma már közismert: 1948. június 3-án Pócspetriben sem az történt, amit az iskolák államosításáért folytatott kampány keretében az akkori – justizmordot, hosszú börtönbüntetések eredményezett – koncepciók perben róla állítottak. Írásunkból kitűnhet: alaptalan volt a minden sérülés és rombolás nélkül lefolyt békés június 7-i soproni véleménynyilvánítással kapcsolatos korabeli propaganda, s a szolgálatába kényszerített rendőrség, ügyészség, bíróságok azon igyekezete, hogy bizonyítsák a kommunista párt- és állami vezetők állítását, miszerint mindenféle reakciós elemek felbujtása, a demokrácia és intézményei elleni támadás állt a történetek háttérében.

Az 1944–1946. évi soproni előzményekről röviden

Az egyházi iskolák államosítása elleni 1948. évi soproni megmozdulások két börtönbüntetésre ítélt szereplője az Isteni Megváltó Leányai tanítónőképzőjének apáca tanára és diákönkormányzatának vezetője volt. Ilyen-olyan elmarasztalásra kerültek a zárda többi iskolájának növendékei is, a város orsolyita és bencés iskoláinak diákjaival, tanáraival együtt.

Annak, hogy éppen Sopronban került sor másfél-kétezres tüntetésre, a „leghűségesebb város” általános légkörén, tradícióin túl sajátos előzményei is voltak.

Mindszenty József kapcsolata a soproni Isteni Megváltó Leányaival

Egyrészt a soproni Isteni Megváltó Leányai zárdát az átlagosnál szorosabb szálak fűzték Mindszenty Józsefhez, akit 26 kispapjával együtt a sopronkőhidai fegyházból 1944. december 28-án átszállítottak a zárda soproni anyaházába, s ott internáltak. Az akkor még veszprémi püspök Mindszenty ott tartózkodott (hatóságokkal levelezett, kispapokat szentelt, misézett, kertészkedett, havat lapátolt stb.) 1945. április 17-ig. 1945. március 9-től csatlakozott hozzájuk az ugyancsak papjaival internált Shvoy Lajos székesfehérvéri

püspök s néhány világi politikai fogoly¹ (Geiszbühl, 1985a, 1985b; Mindszenty, 1989. 47–58.; *A magyar katolikusok...*, 1990. 15–21.; Ribai, 1991; Mózessy, 2002. 65., Baranyai, 2009. 34–37.; Balogh, 2015. 712–743.; Milkovics, 2022. 62–65.).

Veszprémben visszatérve, 1945. április 25-én Mindszenty József levélben köszönte meg Berghofer M. Berchmana zárdafőnöknőnek a fogságuk alatt róluk történt gondoskodást:

„Szerencsésen hazavergődve első kedves teendőmnek érzem, hogy hálás köszönetet mondjak azért a jóságos és áldozatos gondviselésért, amelyben magamat és papjaimat oly hosszú időn át részesíteni kegyes volt. Amennyire a szomorú viszonyokra jellemző, hogy hazulról hónapokra elkerültem, mert eltávolítottak, annyira mindenkorra, koporsóm zártáig kedves emlékeim marad a szomorú internálás kerekeit kitöltő sok jó példa, szeretet és jóság. [...] Adná az Isten, hogy viszonzhatnám, legalább némileg, a felejtethetlen jóságot”

– írta a püspök.² Majd május 7-én megismételte:

„Mély hálával gondolok Tisztelendő Anya és a nővérek szeretetteljes gondoskodására, amelyben soproni fogságom alatt részem volt.” (Mészáros, 1997. 14.)

1945. október 14-én, hercegprímási pesti székfoglalója alkalmával Mindszenty József újabb jelét adta hálájának:

„Az ünnepi szentmise után audienciára hívták a szerzeteseket, szerzetesnőket a hercegprímáshoz. Elsőként T. Anyát. Így ő üdvözölte és köszöntötte őt a szerzetesnők nevében. A hercegprímás nagyon szívélyesen fogadta a szerzeteseket, szerzetesnőket s ezt mondta: mindig szerettem és becsültem a szerzeteseket, életüket, munkájukat, de mióta az Isteni Megváltó Leányainak rabja voltam [Sic!], még jobban becsülöm őket, mert láttam munkájukat, áldozatos életüket.”³

A személyes ismeretség az Isteni Megváltó Leányai és növendékeik körében is megtette hatását. Erről tanúskodik 1945–1946. évi iskolai értesítőjük egy részlete és rendházi krónikájuk további információja:

„»Mindszenty bíboros minden beszédéből, körleveléből vasenergia, megfellebbezhetetlen erő, de egyben mélyen érző szív melegsége árad« – írja az értesítőben az igazgató. Ilyennek ismertük meg őt, amikor elvűségéért hónapokon át Anyaházunkba volt internálva 26 papjával. Mi egyazon lélekkel sorakozunk mögéje, és követjük...

Akit példaképünként ismerhettünk meg, Mindszenty József püspököt, azt, mint bíborost még egyszer Anyaházunkban láthattuk vendégül. Papp Kálmán soproni városplébánost szentelte püspökké 1946. június 16-án – a mártírhalált halt Apor Vilmos utódjául. A szentelés után Anyaházunkban, az iskolaépület I. emeleti nagytermében volt az ünnepi ebéd, mintegy 80 személy számára. [...] A tisztelgő látogatások még az ebéd előtt szintén Anyaházunkban folytak le.”⁴

Így a zárda nővérei és növendékei, amikor 1948-ban hercegprímás iránti tiszteletükről és hozzá való ragaszkodásukról nyilatkoztak, abban nemcsak legfőbb hazai egyházi előljárójuk iránti hívő ragaszkodásuk, hanem a közeli ismerőshöz őket fűző emlékeik is szerepet játszottak.

Böck János hitoktató internálásának hullámverései

Sajátos körülmények folytán a soproni diákok már 1945 novemberében tapasztalatot szereztek a tüntetésszervezésről, annak lebonyolításáról, s második alkalommal még a rendőrséggel való összecsapásról is.

Böck János, az Isteni Megváltó Leányai zárda iskoláinak hitoktatója a háború végén, a 124. tábori kórház lelkészeként sokakat temetett. Köztük volt a soproni Takácsi Nagy Géza is, akinek szüleivel a városba kerülve megismerkedett.

„A szülők siratták gyermeküket s nagyon fájt nekik, hogy bizonyos berkekben hazaárulóként emlegették e háború magyar katonáit, halottait. E védtelen halottak védelmére cikket küldtem az el nem kötelezett [a Kisgazda Párttal rokonszenvező – D. P.] Soproni Újságnak. Az írás »Nem hősök?« címmel 1945. október 14-én jelent meg a vasárnapi szám vezércikként”

– emlékezett utóbb Böck János (Lang, 2003. 23.).

„Mit vétettünk? Szégyenkeztek, hogy mi is a magyar hon fiai voltunk? Hogy meghaltunk hűségben, becsülettel? Feleljetek! A felelet nem nekünk kell, csak elárvult mieinknek [...]

Felelek, mert hallgatnom nem szabad! Pár szavam vígasz és kemény tiltakozás.

Nyugodjatok meg riadt fájdalom: hősokeket sirattok. Kinek élete szent eszme tüzén: hit, haza, család oltárán hamvad el, az minden népnél hős. [...]

Más hang hallatszik: Nem! Mert romboló áradatnak zsoldosai voltak. Véres agyém, s nem szent eszme védelmében estek el.

Tiltakozunk! Hitványok és gyávák nem ők voltak, hanem mi: a nemzet. Tétlenül néztük, aljas elemek, mint hívják harcba népünket állítólag a haza védelmére. Vakmerő Júdás-kezek a haza legszentebb kincseit piacra hurcolták, s mi nem cselekedtünk, meggörnyedt gerincünk, közben ők véreztek ártatlanul, hősiésen a hazáért.

Némuljon el minden hang, mely a nemzet hőseit mocskolja. Aki akkor gyáva volt, most ne legyen igazságtalan [...] Kinek hősi életre igénye nincsen, a hősi halottat becsülni hogy tudná?

Dicső felszabadítóink éltető közelségében görnyedt gerincünk kezd megegyenesedni, szabad életre vágyunk, a gyűlöletet a jobb uralma váltja fel... Fájdalom mellett az igazak lelkében a kegyelet lángja ég: hőseink emlékét világítja meg”

– olvashatjuk egyebek között a rendőrség figyelmét is felkeltő cikkben.

Valaki még a népbíróságnál is feljelentéssel próbálkozott, ám ők – talán a cikk utolsó mondataira tekintettel – nem tartották a cikket felelősségvonásra okot adónak (*Soproni Újság*, 1(6), 1–2.; Lang, 2003. 23–27.). Nem így a soproni rendőrség vezetője. Miután november 5–6-án világossá vált, hogy Sopronban és a vármegyében a Kisgazdapárt 65,7%-os, illetve 75%-os választási győzelmet aratott (*Hétfői Soproni Újság* rendkívüli kiadás, *Soproni Újság*, 1(24), 1.), Vietorisz Géza november 7-én kihívattatta órájáról Böck Jánost, és két rendőrrel a kapitányságra kísértette s internáltatta. Az eljárás a városban s különösen a diákság körében felháborodást keltett.

A *Soproni Újság* november 9-i számában – vélhetően a belügyi tárca körüli, pártok közötti huzakodás részeként – Vietorisz Géza azonnali eltávolítását követelték.

„Mély megdöbbenés és felháborodás futott végig tegnap délelőtt a demokratikus soproni magyarok lelkén. [...] Vietorisz Géza soproni kiskirály letartóztatta és

internáltatta Böck János római katolikus lelkészt. Mi volt a bűne Böck Jánosnak? Mít vétett az az ember, aki Sopronban mindenki ismerőse és tanítványai egységesen talpig becsületes, demokratikus magyarnak ismertek? Nem lehet ok arra a kifogásolt cikk, amellyel Böck János a Soproni Újság hasábjain írt a hősi életszemléletről, azon egyszerű oknál fogva, minthogy a hatóságok az eljárást a vád koholtságánál fogva szüntették meg! [...] Nem vétett Böck János semmit! Mint ahogy nem vétett sok más ártatlanul meghurcolt magyar, akiket kiskirályok fogattak le, csak azért, mert magyarok mertek maradni.

Sopron város és vármegye demokratikus magyarsága ezek után haladéktalan vizsgálatot kér. Ha valaki bűnös, büntessék meg, de az ártatlanokat ne hurcolják meg jogtalanul. Követeli, hogy Böck Jánost azok után engedjék azonnal szabadon!”

– írta egyebek között v. Balla Ernő (Balla, 1945. 3.).

November 9-én a soproni diákság is tiltakozását fejezte ki Böck János internálása miatt. M. A. egykori diáklány évtizedek múltán így emlékezett fellépésük motívumaira:

„Mint a rendi iskola diákjai [...] tudomást szereztünk Böck János letartóztatásáról, és nagyon igazságtalannak tartottuk, hogy a fasiszták által kivezényelt és elesett szegény katonáinkat a »felszabadító« szovjet rezsim és csatlósai nem tartották hősöknek. Csak az elesett szovjet katonákról beszéltek, azokat dicsőítették, akik szintén, mint emberek, katonák nem tehetek arról, hogy hazájuktól távol, idegen földön kellett meghalniuk [...] Ugyanakkor elvártuk volna, hogy ugyanígy értékeljék szegény magyar katonáink életáldozatát. Mindenképpen igazságtalannak tartottuk Böck János hitoktató letartóztatását és szabadon bocsátása érdekében tüntetést szerveztünk.” (Ribai, 1991. 71.)

A *Soproni Újság* november 11-i számában számolt be a demonstráción történekről:

„November 9-én déli 1 órakor a soproni politikai rendőrség épülete előtt többszáz soproni diáklány csoportosult össze, hogy tömeges megjelenésükkel tiltakozzanak Vietorisz soproni rendőrkapitánytól Böck János hitoktató internálása ellen. Mivel a politikai rendőrségen Vietorisz főkapitányt nem találták, onnan a főispáni hivatal elé vonultak, s a főispán segítségét kérték... A főispán azonban Budapesten tartózkodott, s ebben az ügyben különben sem illetékes az intézkedésre, csupán a rendőrfőkapitány. A leánysereg ismét Vietorisz lakása elé vonult. A tiltakozó leányok által szerkesztőségünkhöz küldött levél számol be arról, hogy Vietorisz főkapitány a tiltakozó lányokat sem hivatalában, sem lakásán nem fogadta, mert – alárendeltjeinek közlése szerint – betegen, 40 fokos lázzal fekszik. Böck János tanítványai – mivel tüntetésüknek nem lett meg a kellő eredménye s mivel a főkapitány nem fogadta őket, – lapunk szerkesztőségét kérték meg, hogy tiltakozásukat továbbítsuk [...]” (*Böck János internálása...*, 1945. 2.)

Az *Új Sopron* élesen támadta a *Soproni Újság* idézett cikkeit, amire utóbbi november 13-i számában reagált:

„Diáklányok fölvonultak Vietorisz főkapitányhoz, hogy Böck János hitoktató letartóztatása ellen tiltakozzanak. Nem pártpolitikai alapon, hanem az emberiség a szabadság megbecsülése jogán, hiszen demokráciában, magyar demokráciában élünk, melyben a jogegyenlőség alapján véleményt, érzést nyilvánítani szabad nemcsak a kommunistáknak, hanem más közönséges halandóknak, nemcsak férfiaknak, hanem nőknek is, nemcsak vén szakállasoknak, hanem ifjúsági teremtményeknek

egyaránt. Az olyan demokrácia, amelyben csak nekem lehet jogom és igazam, minden – csak nem demokrácia. Jóbarátunk az Új Sopron szörnyen felháborodik a diáklányok megmozdulásán, s miután az apagyilkosságtól kezdve minden vétket egyes egyedül csak a Kisgazdapárt követhet el, megint kiönti rá az epéjét. [...] A Kisgazdapárt nem tapasztalatlan diáklányok felvonulásában mutogatja erejét. Sokkal nagyobb dolgokban, a választásban ezt megtette már [...]” (Már megint..., 1945. 3., kiemelés tőlem – D. P.)

E sajtópárbaj hangneme is mutatja: a kommunista és kisgazdapárt közötti, BM körüli huzakodás a soproni diáklányok akcióját is a helyi főkapitány pozíciójának megtartására, illetve leváltására vonatkozó, pártok közötti küzdelem dimenziójába állította. A rendőrség feladata, nevéből adódóan, a nyugalom és a rend megőrzése, ezért – s talán a saját jelöltjük remélt esélyeinek növelése érdekében – másnap, a november 13-i diáktüntetésről tudósítva a *Soproni Újság* szerkesztői hangsúlyt váltottak.

„A Böck János internálása által okozott izgalmak még mindig nem ültek el. A hitoktató növendékei a pár nap előtti tüntető felvonulásukat, melyet Böck János szabadon bocsátása érdekében rendeztek Vietorisz főkapitány ellen, tegnap a déli órákban megismételték. Ismét többszáz leány és fiútanuló vonult fel a politikai rendőrség Kossuth Lajos utcai székháza elé, ahol hangosan követelte Vietorisz Géza főkapitánytól Böck János szabadon bocsátását. A főkapitány utasítására a tüntető diákságot a rendőrség karhatalommal oszlatta szét, és többeket közülük őrizetbe vett. Az esetet sajnálattal vesszük tudomásul. *Amennyire tiszteletben akarjuk tartani a demokratikus fiatalság helyénvaló véleménynyilvánítási szabadságát, éppen annyira helytelenítenünk kell azt, hogy az egyszer már megtett tüntető lépést megismételték, s ezzel magukat inzultusnak tették ki, felesleges izgalmat okoztak és a nyugtalanságot tovább fokozták.* [...] Az ügyet nem lehet az utcáról elintézni.” (Diáklányok..., 1945. 3., kiemelések tőlem – D. P.)

A demonstrálókat elmarasztaló tudósításból keveset tudunk meg a második tüntetésen történetekről, az akkor sokszáz diák által szerzett tapasztalatról, ezért egy tüntető diáklány visszaemlékezése révén egészíthetjük ki képünket:

„Az iskola udvarán gyülekeznek a tanító- és óvónőképző, a kereskedelmi és ipariskola diákjai. Fegyelmezett négyes sorokban némán vonulnak végig a városon. Élükön két diáklány vitte a táblát ezzel a felirattal: »Magyar, ne bánts a magyart!« Útközben nemcsak bencés diákok, de a város többi iskoláiból való diákok is csatlakoztak a menethez. [...] A Várkerületre érve csatlakozott hozzánk utolsó soraink mögé 25 főnyi bencés gimnazista. [...] Teljes rendben eljutottunk a Kossuth Lajos utca sarkáig. Itt találkoztunk a rendőrök közül az elsővel, aki utunkat állta, s azt mondta, hogy oszoljunk szét. Mi nem vettük figyelembe a felszólítást, hanem gyorsított léptekkel vonultunk a politikai rendőrség épülete elé. Közben jött felénk kb. 15 fegyveres rendőr. Még jóformán nem is értünk kijelölt célunk elé, amikor a rendőrök közül ránk rohant egy civilruhás férfi – mint később megtudtuk Kókai nevezetű – s le akarta tépni a »Magyar, ne bánts a magyart!« című plakátunkat. Mi nem engedtük. A plakát mindig magasabbra emelkedett. Ekkor kezdtük kiabálni: Vissza a hitoktatónkat! Kókai önmagából kikelve ütött, vert bennünket. Közben a legdurvább trágár szavakat szórta ránk. S nem tekintve, hogy védtelen lányokkal van dolga, állandóan ököllel ütött, vert bennünket. Ezekután kénytelenek voltunk esernyőinkkel védekezni, s állandó ütemre kiabáltuk: Vissza, vissza! Vissza a hitoktatónkat! Kókai úgy ráütött az egyik bencés diákra, hogy azonnal összeesett.

Kókaival együtt több civilruhás egyén is tetteleg bántalmazott bennünket. Olyan kifejezéseket mondott ránk, amelyek ellen a mi leányelkülünk és önérzetünk minden erejével tiltakozik. [...] A kivezényelt rendőrség puskatussal ütött, vert bennünket, s így a diáktömeg követelését hangoztatva, a Kossuth Lajos utcába hullámzott, majd a Gróf Klebelsberg Kunó utcába nyomtak bennünket, s a rendőrök állandóan azzal fenyegetőztek, hogy közénk lönek. Eközben elhurcoltak befofozva 10 bencés diákot a legelső sorokból a politikai rendőrség épületébe. Jellemző volt a helyzetre, hogy az egyik civil, egy kis csapat bencés diákot kergetett, s a jelenlévő oroszok közül egy – látva ezt – jól megverte a civilruhás férfit. A Klebelsberg utcába beszorulva egyenként küzdöttünk esernyőink segítségével a kivezényelt fegyveres rendőrséggel. S mikor az egyik rendőr puskatussal beverte iskolánk portájának ablakát tehetetlen dühében, a leánysereg csak ennyit tudott ütemre kiáltani: Pfüj, pfüj! Mi tüntetni akartunk, ez volt a célunk: Követeljük hitoktatónkat! Az alapeszme, az indítás is a miénk. Élünk jogainkkal, s az igazság nevében követeljük és követeljük a hitoktatónkat!”⁵

M. A. szerint az elfogottak közül a rendőrségen többeket meg is vertek, a tüntetők iskolái elé rendőröket állítottak (Ribai, 1991. 72.).

Így e két alkalommal a soproni katolikus iskolák diákjai megismerkedtek az ilyen megmozdulások szervezésének módjával, a demonstrációk koreográfiájával s a rendőrségi fellépés következményeivel, beleértve azt is, hogy tiltakozásuk akkor nem vezetett eredményre.

Böck Jánost ugyanis 1945. november 7-től december 21-ig fogva tartották. Internálása körülményeiről levélben számolt be az Isteni Megváltó Leányai zárda főnöknőjének:

„Nagy a nyomor és elégedetlenség tanyánkon. Aki nem érzi, nem tapasztalja saját bőrén, az el sem képzelem, az emberi gonoszság mily szédítő mélységű [...] Érdekes társaságot alkotunk mi itt. Tessék elképzelni egynéhány száz reakcióst egy helyen. Magunk szemében mind ártatlanok vagyunk. Kisded bárányok. Már kezdjük azt gyanítani, azért hoztak ide bennünket, hogy megóvjanak a kinti élet farkasaitól [...]”

– írta ironikusan Böck János, akit az internálásból való elbocsátása után 1946. október 3-ig rendőri felügyelet alatt tartottak, előbb Sopronban, majd a győri szemináriumba való áthelyezése után Győrben (Lang, 2003. 27–28.).

Az 1945–1946. évi előzmények ismertetésének befejezéséül meg kell említenünk, hogy a VKM-ben parlamenti pártok és a pedagógus szakszervezet képviselőivel 1946 július- augusztusában folytatott egyeztetések után, az iskolák demokratizálása érdekében a 10 éven felüli általános iskolások és a középfokú és középfokú iskolások számára elrendelték diákönkormányzatok megszervezését osztály- és iskolai szinten egyaránt (*Tervezetek...*, 1946. 485–503.). Ezek kulcsszerepet szerepet játszottak a későbbi tiltakozások megszervezésében. Ezzel lépünk tovább a Sopronban 1948. június 7-én és azt követően történtek közvetlen előzményeinek áttekintéséhez.

Az államosítások elleni soproni tiltakozások közvetlen előzményei

Történetírásunk többször, részletesen foglalkozott az 1948. évi iskolaállamosítás körüli vitákkal, harcokkal, azok lefolyásával (Arató, 1976; Bolla, 1976; Dancs, 1979; Balogh és Izsák, 1980; Gergely, 1985; Balogh és Knausz, 1988; Kovács és Pócze, 1988; Salacz, 1988; Mészáros, 1989; Kardos és Kornidesz, 1990; Németh, 1991; Szabó és Szigei, 2008; Balogh, 2008; Donáth, 2008). Ezért dolgozatunkban megelégszünk a június 7-i

soproni történesek megértéséhez elengedhetetlenül szükségesnek látszó előzmények felidézésével.

Az 1946–1947. években a fakultatív hitoktatás bevezetésével és az állami tankönyvek általánossá tételével szemben kibontakozott, egyháziak által szervezett országos tömegmozgalom hatására – az 1947. évi választásokra készülve – a kormány átmenetileg levette a napirendről az egyházak és az állam kapcsolatát alapvetően befolyásoló kérdéseket. A „kékcédulás” választások és a polgári pártok meggyengítésére irányult, eszközökben nem válogató intézkedések nyomán a két munkáspárt immár az új országgyűlésben és a koalíciós kormányban domináns helyzetbe került, majd Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven egyesülni készült.

*Országos és soproni előzmények az államosítás szándékának bejelentésétől
a Pócspeytriben történekről Sopronba ért hírekig*

Május 12–14-én került sor az MDP programtervezetének véglegesítésére s közzétételére. Ebben olvashatjuk:

*„A demokratikus nevelés egységének biztosítására a párt követeli: egységes állami tankönyvek bevezetését valamennyi iskolában, valamennyi fokozatban; a tanügyigazgatás egységesítését és korszerű reformját, az egyházi iskolák államosítását, az egyház hitoktatási jogának és a papnevelőiskolák egyházi jellegének csorbítása nélkül. A párt sikraszáll a teljes vallásszabadságért, tiszteletben tartja a vallásos érzést, felhívja az egyházakat a bukott nagybirtokos és tőkés renddel való szakításra, a népidemokrácia vívmányainak elismerésére, a demokratikus állammal való békés együttműködésre. Ugyanakkor a párt kijelenti, hogy *erélyesen fellép az egyház palástja mögé bújó reakciós irányzatok ellen és kíméletlenül leleplezi a vallásos érzéssel visszaélő népellenes politikát.*” (Rákosi és Szabó, 1967. 601–602., kiemelések tőlem – D. P.)*

1948. május 15-én délben Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter sajtótájékoztatón közölte:

*„A tegnapi minisztertanács bizottságot küldött ki, amelynek vezetésével engem bízott meg, hogy az egyházakkal megegyezésre jusson az egyház és állam kérdéseiben s többek közt olyan fontos kérdésben, mint amilyen a magyar iskolaügy demokratikus egységesítése, államosítása [...] Okom van hinni, hogy a római katolikus hívők demokratikus zöme ugyancsak megértéssel és reménykedéssel várja, hogy a magyar demokrácia és az egyház kérdéseit nemcsak az iskola terén a kölcsönös megértés és engedékenység szellemében megoldjuk [...] *Ha ellenállásba ütközünk, ha lelki terrorral és félrevezető izgatással próbálják megteveszteni népünket, ha harcolni kezdenek a magyar népi demokrácia és az ifjúság alapvető érdekei, jogai ellen, akkor természetesen azt is tapasztalni fogják, hogy a demokráciának nemcsak türelme, hanem eltökéltsége is van.* Én azonban meg vagyok győződve róla, hogyha csak a demokráciától függ, úgy ezt a kérdést is békésen, sokat szenvedett magyar népünk felemelkedésére és felvirágoztatására fogjuk megoldani.” (Ortutay, 1948., kiemelés tőlem – D. P.)*

A miniszter egyidejűleg diplomatikusan békés és fenyegető megnyilatkozásából nem tűnik ki, ami az MDP programnyilatkozatának szövegéből nyilvánvaló: a kormány a sikeres tárgyalások feltételül szabta „a bukott nagybirtokos és tőkés renddel való

szakítást és a népidemokrácia vívmányainak elismerését”. Ortutay május 19-i tárgyalásra invitáló levelére 24-én Mindszenty József hercegprímás előfeltételekkel válaszolt. Elvárják kormánynyilatkozattal az államosítás napirendről való levételét, a felosztatott katolikus egyesületek felújításához vagy annak visszaadását, egy napilap engedélyezését, s ahhoz papír biztosítását (Kardos és Kornidesz, 1990. 237–238.). Ahogy várható volt: a két fél közötti tapogatózó tárgyalások a lényegi kérdéseket illetően eredménytelenek maradtak (Balogh, 2008).

Mindkét fél a társadalom tömeges pro és kontra mozgósítására, a tárgyalásztalon kívüli erődemonstrációra koncentrált, a békeszerződés aláírása és a hidegháborús légkör kialakulása következtében nemzetközileg változott – az egyházak számára hátrányos – helyzetben.

Az Actio Catholica (a továbbiakban AC) vezetői ellen 1948. június közepén indult vizsgálat jegyzőkönyveiből, Mihalovics Zsigmond és Lénárd Ödön vallomásaiból tudható, hogy május közepén utasítást kaptak a püspöki kartól, személyesen Mindszenty Józseftől a Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének mozgósítására az államosítás elleni tiltakozások megszervezésére.⁶ A miniszeri bejelentést követő napon, 1948. május 16-án, pünkösd vasárnapján a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége (a továbbiakban KSZVSZ) Országos Intézőbizottsága levelet intézett a hercegprímáshoz, helyi csoportjaihoz és Ortutay Gyulához.

A Mindszenty Józsefhez intézett levélből kitűnik, hogy milyen megfontolások alapján szervezkedtek:

„A KSZVSZ Országos Intézőbizottságának tagjai a többi szülővel együtt igaz örömmel hallgatták a Magyar Püspöki Karnak és Eminenciádnak a Szentlélek ünnepén elhangzó intő szövegét. Mély hála tölti el szívünket, a katolikus Anyaszentegyház iránt, amely újra kifejezte, hogy »ha a nevelésre természetfölötti síkon az Egyházé az elsődleges jog, természetes síkon a Tiétek [ti. a szülőké], és csak Tiútanatok jön az állam...« A szülőknek erről a természetjogban gyökerező kötelességről és jogáról a totalitárius uralomra törő államok nem akarnak tudni, mert ők az iskolákban is csupán politikai eszközt látnak céljaik elérésére. Utoljára Hitler járt ezen az úton. [...] De megnyugtat bennünket, hogy miként akkor is, ma is a katolikus Anyaszentegyház rendíthetetlenül védelmébe veszi a mi természetjogunkat”

„A KSZVSZ Országos Intézőbizottságának tagjai a többi szülővel együtt igaz örömmel hallgatták a Magyar Püspöki Karnak és Eminenciádnak a Szentlélek ünnepén elhangzó intő szövegét. Mély hála tölti el szívünket, a katolikus Anyaszentegyház iránt, amely újra kifejezte, hogy »ha a nevelésre természetfölötti síkon az Egyházé az elsődleges jog, természetes síkon a Tiétek [ti. a szülőké], és csak Tiútanatok jön az állam...« A szülőknek erről a természetjogban gyökerező kötelességről és jogáról a totalitárius uralomra törő államok nem akarnak tudni, mert ők az iskolákban is csupán politikai eszközt látnak céljaik elérésére. Utoljára Hitler járt ezen az úton. [...] De megnyugtat bennünket, hogy miként akkor is, ma is a katolikus Anyaszentegyház rendíthetetlenül védelmébe veszi a mi természetjogunkat”

– írták a hercegprímásnak.⁷

A katolikus egyházi szervezetek által ifjúkorában sokrétűen támogatott Ortutay Gyulának írt aznapi levelük elszánt hadüzenetet és a hívőtárs meggyőzésének – reménytelen – kísérletét mutatta:

„[M]egdöböntett bennünket, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának, [...] programnyilatkozatában hivatalosan is szerepel az egyházi iskolák államosításának és az egységes állami tankönyvek bevezetésének terve. [...]

Ugyanígy felemeljük szavunkat Miniszter Úrnak május 15-én délben elhangzott sajtónyilatkozatával szemben. [...] A jelen helyzetben szülői jogainkat hanyagolnánk el és az Úristen előtt legsúlyosabban latba eső kötelességünkhöz bizonyulnánk hűtlennek, ha nem emelnénk Miniszter Úr előtt óvó szavunkat.

1. A KSZVSZ fentiek értelmében az isteni és emberi jogok legsúlyosabb megsértésének minősíti, hogy a nevelés körül zajló elemi fontosságú kérdésekben mindenki szóhoz jut, éppen csak a természetes jogon elsősorban érdekelt szülő nem. [...]
2. A leghatározottabban tiltakoznunk kell az ellen, hogy a mi figyelembe nem vett jogunkat a Pedagógusok Szabad Szakszervezete sajátítsa ki és foglaljon állást az iskolák államosításának kérdésében. [...]
3. Magunk részéről pedig *megbízóinkhoz, a magyar katolikus társadalomhoz fordulunk és felszólítjuk, hogy a hitvallásos iskoláink államosításának és az egységes állami tankönyvek bevezetésének terve ellen minden lehető és megengedett törvényes eszközzel, a következményekre való tekintet nélkül haladéktalanul és egyemberként szálljon síkra. A magyar katolikus szülői társadalom szívvel-lélekkel azonosítja magát a Magyar Püspöki Karnak pünkösdi levelével és ebben a kérdésben a legteljesebb elszántsággal fogja megvívni a harcot, mert ez egyszerűen az Istennel, vagy Isten ellen kérdése.*”

– írták, majd személyesen a miniszterhez címezték szavaikat:

„Mint a katolikus Egyháznak hű fiai [...] az evangéliumi testvéri intelem kötelezettségének teszünk eleget, amikor az ugyancsak katolikus vallású Miniszter Urat figyelmeztetjük mindannak következményeire is, amire a sajtónyilatkozat szerint készül.⁸ Egyúttal arra kérjük, hogy lélekben szálljon vissza a múltba és gondoljon arra, hogy gimnazista és egyetemi hallgató korában mi mindent élvezett éppen azok részéről, akik ellen most támadásra készül. [...] Az elveknek kijáró határozottsággal, de a tévedőért is aggodó felebaráti szeretettel írtuk e sorokat [...]”⁹

E két levelet is mellékeltek a KSZVSZ helyi csoportjaihoz pünkösöd vasárnap írt levélhez. A KSZVSZ Országos Intéző Bizottsága

„köszönettel vette a Magyar Püspöki Kar pünkösdi szózatát. Ebben a kérdésben kizárólag ez szabhatja meg mindnyájunk állásfoglalását. [...] Határozott hangú levélben szögeztük le állásfoglalásunkat valamennyi országgyűlési képviselő, a kultuszminiszter és a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete előtt. [...]

Felhívjuk a helyi csoport figyelmét arra, hogy ennek a kérdésnek eldőlésétől függ, hogy gyermekeink az Isten vagy az istentelenség szolgálatára nevelődnek-e rá. Ezért *felszólítjuk a helyi csoportot, hogy riadószerűen azonnal hívja össze tagjait, ismertesse ott jelen körlevelet és annak melléleteit. Értessék meg a szülőkkel, hogy olyan ponthoz érkeztünk amikor minden lehető törvényes és megengedett eszközzel ugyan, de ezen belül, ha kell foggal és körömmel, megvédjük gyermekeink jövőjét. Ezért a helyi csoport is hozzon a helyzet komolyságának megfelelő elhatározásokat*

és fejezze ki azokat a kerület képviselői, közigazgatási hatóságok, a kultuszminisztérium és bármely más jónak látszó fórum felé is. Általában minél egyénibben a legvégső elhatározottság tudatában járjon el minden helyi csoport.”

– írták a többezres példányban sokszorosított, országszerte a plébániáknak is megküldött, visszajelzést váró levélben.¹⁰

A miniszteri bejelentést követően mozgósítási verseny indult egyfelől az állami szervezetek, pártok, szakszervezetek, valamint az ezek befolyása alatt álló sajtó, rádió segítségével az államosítás követelése mellett; másfelől a katolikus egyház, a KSZVSZ körlevelei, a plébániák, egyházi intézmények segítségével az államosítás terve ellen.

Az AC központjába befutó jelentések, jelzések szerint a Soproni Isteni Megváltó Leányai KSZVSZ szervezete már május 19-én tiltakozott az államosítás ellen.¹¹ Majd május 25-én készült a következő, a miniszterhez címzett levél:

„Tudomásunkra jutott, hogy a »Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége« kérvényt intézett a magyar ifjúság nevében Miniszter Úrhoz, melyben kéri a felekezeti iskolák államosítását. E kérvényt a mi tudunk és beleegyezésünk nélkül terjesztették fel. SOPRON KATOLIKUS IFJÚSÁGA EZENNEL TILTAKOZIK ELLENE!!! NEM ENGEDHETJÜK ISKOLÁINK ÁLLAMOSÍTÁSÁT!!! Reméljük és biztosan tudjuk, hogy Miniszter Úr teljesen tisztában van azzal, hogy a fent említett Szövetség megnyilatkozása a magyar diákság nagy többségének – a felekezeti iskolák nevelteinek – tudta és hozzájárulás nélkül történt. Mi, a magyar katolikus iskolák diákjai tiltakozunk iskoláink és nevelőintézeteink államosítása ellen! Bízunk Miniszter Úr többszöri nyilatkozatában, amellyel elismerte, milyen jól és hasznosan működnek a felekezeti iskolák, bízunk ígéretében, hogy a felekezeti iskolákat nem államosítják!”

– 129 soproni diáklány, köztük több diákönkormányzati vezető aláírásával.¹²

Ugyanaznap indult Sopronban az államosítás melletti sajtókampány: a kommunista *Sopronmegye* május 25-én az első oldalon a két munkáspárt egyesülése, a másodikon az államosítás mellett kampányolt (*Megindul...*, 1948). Másnap első oldali címben állította: *Az egyházi iskolák államosítása a közvélemény általános követelése. Tömeges megnyilatkozások történnek országszerte.* Majd a 3. oldalon Sopronbánfalva Nemzeti Bizottságának államosítást támogató határozatáról tudósított (*Az egyházi iskolák...*, 1948).

Akkoriban *A Szív* újságban közölték a budapesti műegyetemisták katolikus egyház, Mindszenty József és az egyházi iskolák fenntartása melletti állásfoglalását.¹³ Ezt az Isteni Megváltó Leányai iskoláiban tanórákon felolvasták. Hatására többen arra az elhatározásra jutottak, hogy hasonló szövegű állásfoglalást fogalmaznak, s ezt közölték osztályfőnökeikkel is. Németh Marianna, a tanítónőképző diákönkormányzatának elnöke május 26-án azzal kereste fel osztályfőnökét, a diákönkormányzat összekötő tanárát, hogy mivel a szöveg elkészítését korábban vállaló műegyetemista visszalépett, s ő már nagyon fáradt, segítsen megszövegezni a másnapi úrnapi körmenet után felolvasni szándékozott fogadalmat. Antoni M. Aristella nővér megfogalmazta a kívánt szöveget, s lediktálta Németh Mariannának.¹⁴ A rendi irattárban megőrzött szöveg így szól:

„Mi, soproni katolikus diáklányok, Isten és az emberek színe előtt kijelentjük, hogy katolikus iskoláinkhoz ragaszkodunk. Jogtalanak tartjuk a katolikus iskolák államosítására való törekvést és teljes lelkünkkel ragaszkodunk Krisztus földi helytartójának magyar képviselőjéhez, Mindszenty József bíboros hercegprímáshoz!”¹⁵

A szöveget Németh Marianna elvitte a többi soproni katolikus leányiskola diákönkormányzati vezetőihez, akik diáktársaik megkérdezése után csatlakoztak a kezdeményezéshez,

s a másnapi úrnapi körmenet után – tanáraik ellenkező felszólítása és az eleredt eső ellenére – együtt maradtak, s Németh Marianna felolvasását követve maguk ismételték a szöveget, melyet azután papírra vetve, a következő napokon aláírtak az iskolákban.

A műegyetemi nyilatkozat hasonló aktivitásra készítette Horváth Terézt, az Isteni Megváltó Leányai kereskedelmi iskolájának III. osztályos tanulóját. Részt vett a május 27-i úrnapi körmenet utáni fogadalomtételen, aztán maga is megfogalmazott egy hasonló nyilatkozatot, melyet a másikkal együtt aláírtak az azokkal egyetértő diákokkal az egyházi iskolákban, majd azokat *május 31-én az ipariskolás Fadgyas Sárával és két, hasonló nyilatkozatokkal érkező szombathelyi diáktársukkal együtt átadták Mindszenty Józsefnek.*¹⁶

Horváth Teréz erről így számolt be:

„A hercegprímás úr személyesen fogadott. A hercegprímás úrnál cca. 5-6 percet időztünk, aki először elolvasta az általunk vitt hűségnyilatkozatot és azt helyeselve áldását küldte egész Sopron lakosságára. Ezután mi eltávoztunk és Sopronba való visszatérésünk után másnap közöltük a diáksággal a hercegprímás úrnak az üzenetét. Megjegyezni kívánom, hogy a nyilatkozat szerkesztése előtt Ludwiga nővérnek tudomására hoztuk, aki beleegyezését adta a nyilatkozat elkészítéséhez. [...] [T]udomásom van arról, hogy a többi zárdában és intézetben is elkészítették ugyanezen formában a nyilatkozatot. [...] [E]zeket a nyilatkozatokat magam vittem el Mindszenty hercegprímás úrhoz.”¹⁷

Mindezek híre nem jutott el az AC központjába, így be sem kerültek az ott készült kimutatásokba, melyekből tudható, hogy további soproni megnyilatkozások készültek az államosítás ellen. Május 29-én a soproni bencés gimnázium KSZVSZ csoportja, június 1-jén a Szent Mihály plébániához tartozó 600 fiú és leány, 3-án a Szent Margit egyházközség s végül 8-án a Szent Orsolya Rend iskoláinak KSZVSZ-csoportja tiltakozott.¹⁸

Mindezekről – egyházi napisajtó híján – csak aláíróik, résztvevők és a tevékenységüket figyelő hivatalos szervezetek¹⁹ értesülhettek, ezért a katolikus közvélemény tájékoztatása és a további tiltakozások serkentése céljából a KSZVSZ-központ későbbi leveleihez mellékeltek az addig hozzájuk beérkezett állásfoglalások listáit.²⁰

A nyilvánossághoz való hozzáférésük problémáiról és a pedagógus szakszervezetnek a katolikus pedagógusok államosítás mellé állítására irányuló törekvésére adott válaszról szólt a KSZVSZ 1948 úrnapiján készült következő körlevele.

„[...] Bizonyára egyetérteneink velünk kedves Szülőtestvéreink, hogy korántsem tettünk eleget katolikus és magyar kötelességünknek, ha Egyházunk tanítási jogának megfosztási kísérletével szemben csak pusztá tiltakozó hangunkat emeljük fel. E kérdés körül a küzdelem immár hónapok óta rohamosan fokozódó ütemben tart. Kötelességünknek kell éreznünk, hogy a sorainkban tömörülő katolikus szülői társadalmat és a Szövetségünk hatósugarába vonható helyi katolikus társadalmat *állandó* felvilágosítással tájékoztassuk a kérdés mindenkori állapotáról és erősítsük a kitartó küzdelem folytatására. Különösen arra kell törekednünk, hogy jóhiszemű és az ellenséges propaganda eszközeinek ismeretében járatlan tömegeket tájékoztassuk. *A hitvallásos iskolák fennállása és fenntartása ellen folytatott hírverés nem válogatós eszközeiben*, nekünk viszont hétmillió katolikus véleményének kifejtésére semminemű rádió és sajtó lehetőségünk nincs. [...]

Bármennyi és bármilyen hitvallásos iskolánk feladása olyan rést ütne a katolikus társadalmi magatartáson, amelyen át betörne az egész katolikus iskolahálózatot elsöprő áradat. Ne tévesszen meg senkit egy esetleges olyan beállítás, hogy lényegében, vagy főképpen egyelőre csak a világi tanerőkkel működő egyházi iskoláink

államosításáról volna szó. Igen természetes, hogy e koncentrikus támadás legnagyobb súllyal a katolikus iskolák nevelőire nehezedik rá. Számos és különböző kísérlet történt arra, hogy megtévesztéssel, álokoskodással vagy megfélemlítéssel a katolikus iskolák nevelőit megrendítsék hitükhöz, világnézetükhöz, Egyházukhoz való hűségükben. Érezze minden katolikus Szülőtestvérünk kötelességének teljes erejével mögé állni katolikus nevelőinknek [...] Érezhesse minden katolikus nevelő, hogy elvhű és gerinces magatartása esetén maga mögött tudhatja iskolája, községe és katolikus szülőtársadalmának teljes támogatását.

Egyházunk kétezzer éves története gazdag a súlyos és végeredményben mindig megtisztító és felemelő hatású megpróbáltatásokban. Hisszük, hogy Egyházunk és annak minden igaz, hű fia megerősödve, megtisztulva fog ebből a történelmi erőpróbából kikerülni [...]”

– írták a KSZVSZ vezetői.²¹

Sokszorosított levelekben, egyházi összejöveteleken közzétett nézeteikkel egy központosított, intenzív gyűlés- és sajtókampány állt szemben a rádió, az országos és helyi lapok segítségével. A kommunista *Sopronmegye* május 27-i száma címében állította: *A nevelők elsődrendű érdeke a felekezeti iskolák államosítása. Megszabadulnak az iskolaszékek zsarnokoskodásától.*

Majd hozzátette:

„Semmiféle érvelés nem állhatja meg a helyét az iskolák államosításával szemben és a három érdekelt, a köznevelés ügye, a tanulók érdekei, nem kisebb mértékben éppen a tanítóság érdekei parancsolóan előírják demokráciánk számára, mint következő egyik legfontosabb lépést, az iskolák államosítását.” (*A nevelők...*, 1948)

Május 29-én e lap első oldali főcímében hangsúlyozta: *A kötelező hitoktatás biztosítása igazolja, hogy a felekezeti iskolák államosítása nem vallásellenes intézkedés. Fertőrákos asszonyai és a rábatamási ifjak az államosítás mellett* (*A kötelező...*, 1948). Majd a volt hadigondozottak 120 tagjának véleményét tolmácsolta: „Az egyházi iskolákban Mindszentyék reakciós szellemű nevelése érvényesül.” (*Az egyházi iskolákban...*, 1948)

Ugyanaznap a *Soproni Újság* első oldalán közölt cikket *Rémhírek és álhírek az iskolák államosításával kapcsolatban* címmel (*Rémhírek...*, 1948). Másnap, május 30-án e kiegészítővel rokonszenvező lap az államosítás szükségességét magyarázva kifejtette:

„A mai egyházi iskolai rendszer nemcsak a tanítóságot sújtja, de sújtja a szülőket is. Nehéz terheket ró rájuk a drágább egyházi tankönyvek beszerzése és a különböző juttatások a tanerők fizetésére és az iskola fenntartására: fűtési hozzájárulás, építési és egyéb járulékok.”

Majd a koalíciós pártok helyi szervezeteinek állásfoglalását közvetítve állította:

„Az egész országban hatalmas tömegmozgalom indult meg az államosítás megvalósítása mellett. Egymásután foglalnak állást a pedagógusok, a diákok, a szülők. Így megyénkben a pedagógus szakszervezet intéző bizottsága, a műegyetem ifjúsága a megyei és városi Nemzeti Bizottság, a Hadifogoly Bajtársi Szövetség, a petőházi Nemzeti Bizottság a fertőrákosi asszonyok, a rábatamási ifjúság, mind-mind kiállnak az iskolák államosítása mellett, hiszen minden szülőnek, tanerőnek és tanulónak egyaránt érdekében áll az iskolák államosításának mielőbbi megvalósulása.” (*Mit jelent...*, 1948)

A *Sopronmegye* május 30-i számában 6 cikket, tudósítást szentelt az államosítás kérdésének. Az akkori kommunista beállításnak megfelelően tudósított a református egyházakkal létrejött előzetes „megegyezésről”, az államosítás melletti nyilatkozatokról (*A demokratikus...*, 1948) s Révai József értelmiséghez intézett rádióbeszédéről. Utóbbiról *Mindszenty nem az egyházat, hanem a magyar reakciót védi* címmel számoltak be.

„A reakció, amelynek helyzete a világ béketáborának növekedésével egyre jobban inog, itt nálunk az egyház palástja mögé bújva folytatja tevékenységét, s az egyházi reakció elleni küzdelem egyre inkább az ország központi kérdésévé vált. [...] Az iskolák államosításának kérdése csak a demokrácia negyedik évében vetődött fel, s ennek éppen a klerikális reakció politikai magatartása az oka, s a helyzet kiélezője maga Mindszenty hercegprímás, aki már a múlt rendszerben is több alkalommal tett tanúságot antidemokratikus magatartásáról [...] *Mindszentynek és híveinek politikája katasztrófapolitika. Óvjuk őket! Nem az egyházak jogait védik, hanem a magyar reakciót védik, a magyar nagytőkések szolgáláivá szegődnek akarva-akaratlan.* A harc lényegében már eldőlt. Az evangélikus és református egyházakkal létrejött megegyezés, s ami jó a magyar nép 30 százalékának, miért ne lenne jó a katolikus egyháznak is? Mindszentyék harcot akarnak, ám legyen harc, de nem kétséges, hogy ezt a harcot [...] győzelemre vesszük!” (*Mindszenty...*, 1948., kiemelés tőlem – D. P.)

Még abban a számban az egyháziakra hártották a nyomásgyakorlás, manipuláció vádját: *Csalárd fondorlatot, félrevezetést, megfélemlítést alkalmaz a fekete reakció céljai elérésében. A katolikus hívők túlnyomó többsége az iskolák államosítása érdekében száll síkra. Ez történt Petőházán is* címmel pártosan tudósítottak a Petőházán az államosítás kérdésében kialakult küzdelemlről (*Sopronmegye*, 2(121). 3.)

Június 1-jén a *Sopronmegye* főcímében állították: *Mindenhonnan érkező adatok bizonyítják: Sopron megye dolgozói az ifjúság demokratikus nevelése mellett.*

„Mindez világosan mutatja, hogy megyénk népe tudatában van az államosítás döntő jelentőségének, s [...] tudja, hogy szó sincs vallásellenes támadásról. A kötelező hitoktatás biztosítása, a felekezeti tanítók anyagi helyzetének javítása megmutatja, hogy a fekete reakció a maga sem vallásellenes kérdésnek, hanem *politikai* kérdésnek tekinti az államosítást; *a magyar reakció utolsó bástyája megkísérli elvégezni azt, amit elődei [...] nem tudtak végrehajtani: a demokrácia hitelének megingatását és fejlődésének meggátlását*”

– írták Révai útmutatásának megfelelően (*Mindenhonnan...*, 1948, kiemelés tőlem – D. P.).

Majd ugyanazon címdoldalon dr. Szabó István tanfelügyelő vázolta „A tényleges helyzetet”:

„legyen meggyőződve népünk arról, hogy a tervbe vett intézkedések az ő érdekeit hivatottak szolgálni. Ami történni fog [...] az a magyar nép boldogulása, kultúr-színvonalának felemelése érdekében történik.” (Szabó, 1948)

Csak a hercegprímás által képviselt reakciós politika bujtogat a pedagógusok, szülők és a nép felemelése érdekében álló fenntartóváltás ellen – sugalmazták (*A felekezeti...*, 1948):

„Ma már Sopronmegye és Sopron város dolgozó népe is tisztán látja miről van szó. Mind kevesebben vannak, a hiszékenyek, de azokat is csak ideig-óráig, fondorlat-tal, félrevezetéssel csalással lehet a reakció faltörő kosaiként felhasználni.” (Erdei, 1948a)

Országos és soproni előzmények 1948. június 3. – június 6. között

Sopronban még napokig nem jutott el a nyilvánosságig az 1948. június 3-án Pócspetriben történtek híre.

A rendőrség megkapta a június 4-i belügyminiszteri utasítást, melyet valamennyi vármegyei szemlélőnek megküldtek:

„június hó 3-án 20 órakor Pócspetri községben a képviselőtestület az iskolák államosítása tárgyában való állásfoglalás végett összeült tárgyalni. Az ülés még folyt, amikor kb. 21 órakor, közvetlenül a templomi istentiszteletről, annak befejezése után 5-600 főnyi tömeg vonult fel a községházához, hogy megzavarja az ülést. Két rendőr a máriapócsi őrsről felszólította a tömeget távozásra. A tömeg a rendőröket lefegyverezte, azután ismeretlen fegyverrel agyonlőtték Takács Gábor rendőrvezetőt, meglőtték még Takács László községi segédjegyzőt a vállán és Királyfalvi Miklós községi kiségitőt a fején megsúrták. *A fenti esemény folytán felhívom, hogy hatósága területén fokozott készenlétet léptessen életbe, hívja fel fokozott éberségre a hatósága területén lévő kapitányságok és őrsök figyelmét.* Folyó hó 5-i hatállyal elrendelem, hogy a hatósága területén észlelt hangulatról és esetleges megmozdulásokról közvetlenül hozzám minden nap rádióon tegyen jelentést”

– írták.²²

E rendeletet június 5-én 21 órakor – rádióon – újabb követte

„*Mindennemű templomon kívüli katolikus egyházi jellegű felvonulás, demonstráció és gyűlés saját hatáskörben nem engedélyezhető.* Minden ilyen irányú kérelem előzetesen hozzám felterjesztendő.”²³

Majd néhány óra elteltével, 6-án 0 óra 15 perckor ezt egy kiegészítés követte:

„Utasítom, hogy f. hó 6-án összes alárendelt szerveinél rendeljen el készülséget, illetve szabadságot senkinek ne engedélyezzen. További intézkedésig a 286.460/1948. sz. rendeletemtől függetlenül hatósági területén előforduló mindenemű egyházi kezdeményezésre meginduló tömegmegmozdulást, demonstrációt közvetlenül hozzám jelentse.”²⁴

Eközben Pócspetriben, majd Budapesten Rákosi Mátyás és Rajk László közvetlen utasításait követve a Péter Gábor, Décsi Gyula, Tímár István és Kádár János vezette nyomozás során, erőszakos eszközökkel folyt az első – még tárgyszerű – jelentésben foglalt tényállás politikai elvárások, koncepció jegyében történt meghamisítása, a napokon belül bekövetkezett, Asztalos János plébános, Királyfalvy Miklós és társaik ellen lefolytatott statáriális bírósági eljárás előkészítése. Nem tartozik témánkhoz, ezért megelégszünk annak felidézésével, hogy 1989-ben a Fővárosi Bíróság megállapította:

„A perújítási eljárás során bizonyítást nyert, hogy az ún. »pócspetri ügy« előre kitervelt és tudatosan ekként lebonyolított koncepció per volt, azzal a céllal, hogy a katolikus egyházat és híveit megfélemlítsék, és az egyházi iskolák államosítása elleni ellenállást letörjék.”²⁵ (Mikó, 2008, kiemelés tőlem – D. P.)

Igazolja ezt Révai Józsefnek a Sopronban is terjesztett *Szabad Nép* június 6-i számának első oldalán megjelent vezércikke:

„Pócspertrin június 3-án zendülés tört ki, a plébános uszítására a nép megtámadta a községházát, a szolgálatot teljesítő néhány rendőrtől elragadták a fegyvert, egy rendőrt lelőttek. Mindszenty vetése Pócspertrin kikelt. [...] [E]nnek a hazug és útszéli demagógiának a hangja főpásztori körlevelek hangjára hasonlít, állításait belőlük meríti, a benne rejlő felbujtó szándék nem Pócspertri, hanem Esztergom találmánya. A Pócspertrin megölt rendőr vére nemcsak a szabolcsi plébánost, hanem az esztergomi érseket is vádolja. *A fekete reakció szövetkezik itt a régi rend úri híveivel, a demokrácia feudális és fasiszta ellenségeivel és közösen fogják be szekereikbe, használják fel sötét céljaikra a falu népének kulturális és politikai elmaradottságát.* [...] Az igazi mozgatóerők, a tragédia rendezői, a főszereplők, a felbujtók és gyilkosok [...] a 160 holdas pap, Mindszenty katonája, a demokrácia közigazgatásába befurakodott, vitézi rokonsággal dicsekvő fasiszta, Horthy katonája, a spekuláns nagygazda, aki a zendülés és a gyilkosság után elbújtatja a papot egyszóval mindazok, akiknek van okuk, mégpedig nyomós, anyagi okuk: visszasírni a régi rendszert és gyűlölni a demokráciát. [...] A szabolcsi zendülés is bizonyítja, hogy az egyházi iskolák államosítása elleni harc aktivizálja a régi rendszer minden rendű és rangú hívét, hogy az egyház védelme csak homlokzat, a vallás védelme csak jelszó, amely mögött a földreform ellenségei, a demokrácia ellenségei a nép ellenségei, Horthy és Habsburg, a nagybirtok és a nagytőke hívei rejtőznek el és vonulnak fel [...]

Meg kell mondani, hogy mindenki, akit illet, értsen a szóból: a demokrácia sokáig türelmes még az uszító klérussal szemben is, de ennek a türelemnek immár vége. A pócspertri esetből le kell vonni a következtetéseket. Aki a demokrácia törvényei ellen vét, azt a papi talár sem védi meg attól, hogy lesújtson rá a köztársaság igazságszolgáltatása. A köztársaság védelméről szóló törvény érvényben van és kiterjed a papi uszítókra is. A statáriális bíraskodásról szóló rendelkezések érvényben vannak és kiterjednek azokra is, akik az egyházi iskolák államosítása ürügyén zendüléseket szerveznek a demokrácia rendje ellen. Aki demokráciánk rendjére kezét emel, annak lakolnia kell! [...]

A magyar demokrácia nem a katolikus egyház ellen harcol [...] *Nem Mindszenty József, a főpap, a bíboros, az esztergomi érsek ellen lépünk fel, hanem a zendülésre bujtogató, a régi rend bukott erőit mozgósító reakciós agitátor, a magyar nép ellenségeit szolgáló kalandor politikus ellen.* [...]

A fekete reakció Pócspertrin a sötétségre és az értelmetlenségre támaszkodva zendülést szervezett és gyilkosságra vetemedett. *Ez ellen a gazság ellen – most és a jövőben – latba kell vetni a köztársaság erejét, karhatalmi és bírói szerveit. Meg kell mutatni, hogy büntetlenül senki sem boríthatja fel a demokrácia rendjét. De az uszító és lázító fekete reakció ellen nemcsak és nem elsősorban a demokratikus államhatalom szervezett erejére akarunk és fogunk támaszkodni.* [...] *Nem fog sikerülni Pócspertri sötétségébe borítani az országot, ellenkezőleg: a demokratikus ország világosságát visszük el Pócspertribe is. Nem engedjük felgyújtani az országot, letörjük a zendülésre uszító fekete reakciót!”*

– írta a párt- és kormányzervek álláspontját közvetítve (Révai, 1948, kiemelések tőlem – D. P.).

A helyi lapok 1948. június 6-án, vasárnap még nem tűntek tájékozottnak a „pócspertri ügyről”, s az annak nyomán nyilvánosan is fenyegetőbbé vált kormányzati állásponttól.

A *Soproni Újság Békességet az iskolák körül!* című vezércikkében az első oldalon közölte:

„A Kisgazda Párt vezető politikusai [...] Gyöngyösi János főtítkárral az élen felke-resték a katolikus egyház érsekeit és püspökeit, köztük Mindszenty bíboros-prímást is, hogy kötetlen és közvetlen tárgyalások során beszéljék meg az Egyház és a demokrácia között felmerült kérdéseket. Ez a nagyjelentőségű megbeszélés őszinte megnyugtató szolgál minden vallásosan érző és demokratikusan gondolkodó magyarnak. Az állam és az egyház ugyanis sohasem állt egymással szemben a demokratikus Magyarországon és csak a bajkeverők, a nyugtalankodók, az izgékonyak suttogó propagandája élezte ki a helyzetet és kavarta fel a magyar lelkek nyugalmát. Akár szántszándékkal tették, akár csak ügyefogyott ostobaságból, ennél nagyobb kárt nem okozhattak volna sem a demokráciának, sem a felekezeteknek, amelyeknek ügye pedig – állítólag – kedves előttük. [...] A magyar társadalom immár belátta, hogy a kormány iskolapolitikája helyes, mert a nagy célt szolgálja, hogy jó és hatékony iskolát adjon az ország minden iskolásának, minden falujának” (*Békességet...*, 1948, kiemelés tőlem – D. P.)

Majd a 3. oldalon *Hallatlan, véres verekedéssel párosult provokáció a demokrácia ellen. Ortutay erélyes levele a hercegprímáshoz* címmel – Pócspetri megnevezése nélkül – tudósítottak a miniszter hercegprímáshoz írt leveléről, melyben

„felkérte, hogy a magyar püspöki kar – hasonló esetek elkerülése érdekében – azonnal szüntesse be a demokrácia elleni izgatást és provokációkat. Amennyiben ez nem történik meg, – írja a miniszter – minden felelősséget a hercegprímásra és a püspöki karra hárít. *Ebben az esetben a demokrácia ellen uszítók és állásfoglalók a demokrácia erejével és törvényeivel találják magukat szemben.*” (*Hallatlan...*, 1948, kiemelés tőlem – D. P.)

A *Sopronmegye június 6-i száma Erdei László Emberi jogaink védelmében* című vezércikkében kifejtette:

„A Magyar Köztársaság alkotmánya törvénybe iktatta a szabad véleménynyilvánítást minden magyar állampolgár jogaként. Most pedig, amikor szóba kerül az egyházi iskolák államosításának kérdése, egyszerre kiderült, hogy a fekete reakció semmiféle módon sem hajlandó híveinek, papjainak állampolgári jogait, emberi szabadságát tiszteletben tartani. Itt van dr. Kneif Tibor eszterházi iskolaigazgató esete, aki, mint haladó ember, állást mert foglalni az iskolák államosítása mellett és ezért felfüggesztették. [...] Emlékeztetes Mindszenty hercegprímás körlevele, amelyet valamennyi egyházi iskola megkapott és amelyben megtiltja, hogy a felekezeti pedagógusok állást foglaljanak az államosítás kérdésében. Vagyis kiátkozással fenyegeti azokat, akik nem vallási, hanem közoktatási kérdésben emberi jogukat érvényesíteni akarják. [...] A fekete reakció jogtipró kényszere ellen pedig egyre nő a tiltakozók száma, éppen a katolikus hívők között”

– írta Erdei László (Erdei, 1948b), aki két nap múlva, az MDP-ben agitátor feleségével együtt tanúskodott a rendőrségen a június 7-i tüntetésen szabad véleménynyilvánítási jogukkal élt tüntetők ellen.²⁶

Majd a *Sopronmegye* ugyanazon számában *Sopron összes felekezeti és állami iskoláinak diákankéntje állást foglalt az iskolák államosítása mellett* címmel manipulatív tudósítást közöltek:

„Pénteken délután diákanként volt a városháza tanácstermében, amelyen részt vettek Sopron összes állami és felekezeti iskoláinak diákküldöttjei, valamint huszonegy pedagógus. A központi kiküldött beszámolója után több javaslat hangzott el, hogy foglaljanak állást az iskolák államosítása mellett, amelyet *egységesen, kisebbségi vélemény nélkül magukévá tettek*. Elhatározták, hogy az államosítás mielőbbi végrehajtásának keresztülvitelére táviratilag kéri Ortutay kultuszminisztert.” (*Sopron összes...*, 1948)

Állították ezt azon a június 6-i vasárnapon, melyen a szentmiséken vagy a 6-ától előírt esti litániákon felolvasták a püspöki kar Mindszenty hercegprímás által szignált pünkösdi (május 29-i) körlevelét:

„A hitvallásos iskolák államosításának tervéről apostolutódi tisztünkől és kötelességünkől a közelmúltban kétszer is megállapítottuk, hogy abban a szülők természetjogának súlyos sebet, továbbá az Egyház isteni, történelmi, az állam törvényeiben biztosított iskolajogának erőszakos megtiprását látjuk.

Az Egyház világos és indokolt álláspontjával szemben érveket felhozni nem tudnak, még csak meg sem próbálják; e helyett a kérdést mellékvágányra viszik. Elismerik az Egyház múltbeli iskolai érdemeit, de most újabban – mondják – az államosítás helyes. Ám vannak alapelvek, amelyek felett sohasem jár el az idő. Ilyen az egyszeregy, a Tízparancsolat, a valláserkölc. – Az érdemet meg kell becsülni. [...]

Az iskolamonopóliumot akarják ránk kényszeríteni, ez az igazság. Minden erőnket megfeszítjük gyermekeink halhatatlan lelke ellen kinyúló erőszak ellen. Újból küldjük figyelmeztetésünket: ne nyúljanak a szülők emberi szabadságjogához, vallásszabadságunkhoz, ne vegyék el ősi, megbízhatóan nevelő iskoláinkat, ne tévedjenek a totális rendszerek útjára.

A hazugság, megtévesztés, erőszak – országunk nem kis szégyenére – a történelem folyamán soha ilyen hullámokat nem vert.

Mi az igazságot, annak védelmét nem hirdethetjük, ennek szükséges eszközei számunkra hiányoznak. Azokat a hírközlő eszközöket, amelyek a mi hitünkkel, elveinkkel, neveletésünkkel ellenkező fogásokkal nem átallanak dolgozni, a családi szentélybe be ne engedjétek, mert annak tisztos levegőjét megfertőzik, megmérgezik.

Jézus Szíve vasárnapján, június 6-án este kezdjétek minden templomban kilenczet Jézus és Mária Szívéhez esti litániával iskoláinkért és gyermekeinkért”²⁷

– írták a kibontakozó küzdelem hevében, a másnapi demonstráció résztvevői közül többekre hatóan.

Mandák Magdolna tanuló szerint

„1948. június 6-án délelőtt a 8 órai szentmisén vettünk részt a Szt. József Intézet kápolnájában. *Takács Zoltán* mise közben a szentbeszéd helyett felolvasta *Mindszenty hercegprímás* úrnak 29-én keltezett körlevelét. *A körlevél szelleme nagy hatást gyakorolt az összes leányra.*”²⁸

Emellett aznap a KSZVSZ asszonyai a városi templomokban és a belváros utcáin, a piaccon és Jézus Szíve körmeneten suttozó propagandával szervezték a másnap 19.30 órára a

Szent Mihály temetőbe tervezett – egyházi iskolák és Mindszenty melletti – gyűlésüket. Rácz Emília utóbb arról számolt be, hogy vasárnap délelőtt a Domonkos templom sekrestyéjében, délután az utcán, este az Irgalmasok kereskedelmi iskolájában két, számára ismeretlen és egy általa Vilma néniként ismert hölgy szólt neki a hétfői megmozdulásról²⁹ (Ribai, 1997. 155.).

Katolikus diákok és asszonyok tüntetése Sopronban 1948. június 7-én, annak körülményei és következményei

A tüntetés közvetlen körülményei

Ahogy a fentiekből láthattuk, a pócspetri véres történés meghamisításával a kormányzat az iskolák államosításának szándékával, vagyis a fennálló, és addigi törvényekben, jogszabályokban legitimált helyzet revideálásával kapcsolatos véleménynyilvánítást a demokratikus államrend elleni erőszakos támadásnak, a békés építőmunka veszélyeztetésének nyilvánította. Ezáltal jogot formált arra, hogy az államosítással szembehelyezkedő demonstrációkat ne engedélyezze.

Ennek szellemében a BM 1948. június 7-én 16.40-kor újabb rendeletet bocsátott ki, amely csak a soproni tüntetés ideje alatt jutott el rádióan a kapitányságra:

„az utóbbi napok eseményei alapján az alábbiakat rendelem el:

Mindennemű katolikus egyházi kezdeményezésre meghirdetett templomon kívül meghirdetett gyűlés, felvonulás, vagy egyéb demonstráció saját hatáskörben nem engedélyezhető. Minden ilyen irányú kérelem előzetesen hozzám felterjesztendő engedélyezés céljából.

Amennyiben a katolikus egyházi jellegű felvonulások, körmenetek előkészületei már olyan méreteket öltöttek, – pl. nagyobb tömegek más helyiségből útra indultak, vagy összegyűltek – és a megakadályozása káros politikai visszahatásokat vagy nyugtalanságot eredményezne, úgy a megtartást ne akadályozzák meg, de haladéktalanul előzetesen keresse fel a rendező egyházi személyt és közölje vele, hogy amennyiben bármilyen demokrácia-ellenes vagy kormányzat-ellenes demonstráció nyilvánulna meg, úgy ezért saját személyében felelős és a kormány teljes szigorának a következményeit fogja viselni, mert *a dolgozó magyar nép nyugalmát a kormányzat nem engedi háborgatni és minden ilyen irányú tevékenységet vagy kísérletet a legszigorúbban meg fog torolni.* Minden ilyen esetben haladéktalanul tegyen jelentést az esemény részletes leírásával és közölje a fent jelzett felelős személynek a nevét közvetlenül hozzám, hogy az illető felelősségre vonása tekintetében intézkedhessem.”³⁰

Az utasításból nyilvánvaló: ha rendészeti oldalon elég erő áll rendelkezésre, az ilyen jellegű demonstrációk feloszlatandók. Amennyiben a karhatalom ehhez nem elégséges, vagy bevetése a kormányzat szempontjából nagyobb politikai kockázatot jelentene, akkor az egyházi szervező megfenyegetésén keresztül kell a megmozdulásnak elejét venni. E taktika jegyében Cirákon és Kapuváron a rendőrség már június 6-án megakadályozta a Jézus Szíve körmenet megtartását is (Bindes és Németh, 1991. 137–139.). Az alábbiakban látni fogjuk: Sopronban ez a taktika – megnevezhető klerikus szervező hiányában – nem volt alkalmazható.

Révai cikkéből is, ezen utasításból is kiténik, a kormányzat elszánta magát: a katolikus egyházzal való megegyezés híján, ellenszegülésük ellenére is keresztülhajtja elképzelését. Lényegében ez tünt ki Ortutay Gyulának a püspöki kar május 29-i, hozzá küldött

levelére június 4-én írt válaszból is, melyben a velük folytatandó tárgyalások előfeltételül szabta, hogy

„a Magyar Püspöki Kar [...] határozott és világos állásfoglalásban ismerje el a Magyar Köztársaság kormányát, a magyar demokrácia megtett intézkedéseit, különösen a földreformot és a gazdasági természetű államosításokat”

– írta a miniszter, a püspöki karra hárítva a tárgyalások elhúzódsának felelősségét (Beke, 1996. 342.).

E levelet a püspöki kar június 7-i, Budapesten tartott tanácskozásán ismertette a hercegprímás. Mire Czapik Gyula egy érsek megjegyezte: „minden tárgyalás nélkül, nélkülünk akarják terveiket megvalósítani, [...] politikai síkra akarják lehúzni az egyházpolitikai kérdéseket”, és bizottság kiküldését javasolta a követelt deklaráció megfogalmazására. Mindszenty József ezt aggályosnak tartotta, s néhány nap várakozást javasolt,³¹ majd ismertette értesüléseit a pócspetri esetről, s az azt követő nyomozásról, a verések nyomán bekövetkezett „beismerésekről”.

Alaposan tárgyalták az iskolaállamosítással kapcsolatos egyéb kérdéseket is. Számunkra ebből a tüntetés napján Budapesten megfogalmazódott kérdés fontos: „*Nem lenne-e jó a tárgyalásokhoz az utcákból előszürelő emberekkel hatalmas tüntetést rendezni az iskolák államosítása ellen?*” Mire „*a püspöki kar többek hozzászólása után nemlegesen határoz[ott]*” (Beke, 1996. 343–345., kiemelés tőlem – D. P.).

A június 7-i budapesti püspökkari állásfoglalásról természetesen senki sem tudott aznap Sopronban, így a demonstráció szervezői sem tudhatták, hogy törekvésüket momentán az állami szervek mellett saját egyházuk vezetői sem támogatták.

Amit forrásainkból a június 7-i soproni tüntetésről tudni lehet

A résztvevők és a hatóságok a tüntetés kiindulópontjának a május 27-i fogadalomtételt tekintették. Szervezési nehézségek folytán abból kimaradtak a bencés gimnázium tanulói s a katolikus szülők is. A fogadalomtételt szervező tanítónőképzős Németh Marianna úgy emlékezett, hogy június 5-én közölték vele, hogy a bencések készülnek ilyesmire, majd 7-én reggel Horváth Teréztől és Ferenci Gabriellától, az Isteni Megváltók kereskedelmi iskolájának tanulóitól szerzett tudomást a szülők kezdeményezéséről, amihez ők is csatlakozhatnak. Előbb úgy tudta, hogy a szülők hétfőn, a diákok kedden lépnek fel. 7-én délelőtt tisztázódott: hétfőn lesz a közös megmozdulás.³²

Özv. Grans Cecilné, az AC női tagozata elnöke szerint:

„Úrnap után pár nappal tartott a [...] tagozat egy összejevetelt, ahol felmerült, hogy a diákság milyen szépen, bátran kiállt Mindszenty hercegprímás mellett és az iskolák államosítása ellen. Akkor több oldalról felszólítottak engem, hogy szóljak ehhez hozzá. Én először húzódoztam, majd később mégis vállalva mondtam, hogy mi is fogunk rendezni, de felhívtam előre a figyelmet a rendre és a nyugalomra. Így jutottunk el addig, hogy a június 7-ét, hétfői napot jelöltük meg dátumnak, hogy ezen a napon fogunk tartani egy összejevetelt a Szt. Mihály templom előtt. Csak a hétfői napon szereztem tudomást arról, hogy a diákságot is bevonták az általunk tervezett megmozdulásba.”³³

6-án, vasárnap ugyanis a KSZVSZ asszonyai több diákkal is közölték a városban hétfői terveiket. Emellett az orsolyiták KSZVSZ-szervezetének vezetője, Radics Józsefné 7-én délelőtt akcióba lépett:

„az Orsolyiták gimnáziumába és általános iskolájába mentem be [...] közöltem velük, hogy mondják meg az édesanyjuknak, hogy este fél 8 órára jöjjenek a felekezeti iskolák államosítása ügyében a soproni Szt. Mihály temető mellé. Délben $\frac{3}{4}$ 1-kor értem az Orsolyiták tanítóképző intézetéhez, ahol éppen jöttek ki a lányok az iskolából. Én bezártam a kaput, úgy [...] közöltem velük az előbb elmondottakat.”³⁴

Akkor a diáklányok már tudtak csatlakozásuk lehetőségéről. Horváth Teréz 6-án osztálytársától szerzett tudomást a 7-i megmozdulás tervéről. Hétfőn az első órák idején Ferenczi Gabriellával körbejárták valamennyi zárdai és bencés iskolát, s jelezték az önkormányzati vezetőknek az asszonyok megmozdulásához való csatlakozás lehetőségét 19.30-kor a Szent Mihály-templomnál.³⁵

Tőlük értesült erről Baumgartner Pál, a bencés diákönkormányzat vezetője is, aki, miután még a délelőtt folyamán megtudta, hogy este 19.30-kor számukra kötelező litánia lesz a bencés templomban, maga is körbejárta a lányiskolákat, hogy közölje: ők csak a litánia után tudnak csatlakozni a menethez.³⁶ A gimnáziumba visszatérve társai jelezték, hogy „a *dologról Jávor tanár is tud, de lelkünkre kötötte, hogy akármilyen történik a tanári kart ne vonjuk bele*”.³⁷

E kérés mutatja: a május 27-i kezdeményezéstől eltérően a június 6-án megjelent, a Révai-cikkben klerikusoknak címzett statáriummal fenyegetés megtette a hatását. Bár egyetérthettek a június 7-i megmozdulás céljával, azt – a püspöki karral összhangban – nem tarthatták időszerűnek, célszerűnek: túlságosan kockázatosnak vélhették, így távol maradtak a kezdeményezéstől és diákjaikat visszatartani próbálták.

Erre utal, hogy amikor a kereskedelmi iskolások az esti tüntetésre az államosítás elleni s Mindszentyt éltető táblát akartak készíteni, az osztályfőnöknőjük megtiltotta azt.³⁸ Így csak kézzel vagy írógéppel készített, „Ragaszkodunk katolikus iskoláinkhoz”, „Tiltakozunk katolikus iskolánk államosítása ellen!”, „Miénk az iskola, miénk a jog!” stb. szövegű röpcédulákkal készülhettek, melyeket a tüntetés alatt akartak elszórni a városban.

Rövidesen új híreket kaptak:

„Délután két óraker közölték velem a diáktársaim, hogy [...] a rendőrség riasztva van, hogy nem engedik megrendezni a tervbe vett hűségnyilatkozati megmozdulást. Én akkor még továbbra is határozottan kitartottam amellett az álláspontom mellett, hogy meg kell tartani a tervezett megmozdulást. Délután tanulás közben jött be hozzám a rendház főnöknője, azaz az *intézet főnöknője Mária Arimetia, aki a következő szavakkal tiltotta meg a készülő eseményt: tudomásomra jutott, hogy estére »zendülést« terveznek és az azon való részvételt megtiltom. Ne is kísérletezzen senki a kimenéssel mert az ajtókat be fogják zárni.* Amennyiben azonban valaki mégis kimenne bármilyen körülmények között, azért a felelősséget nem vállalja. Én felvilágosítottam őt, hogy *nem zendülésről van szó, csupán egy hűségnyilatkozat letételéről. Ő ennek dacára kitartott [...] álláspontja mellett, hogy senki nem hagyhatja el az intézetet.* Ezen beszélgetés után kb.10 perccel ismét hívtak, és a társalgóban találtam a házfőnöknőt és *Grans méltóságos asszonyt, aki közölte velem, hogy valaki kapott egy névtelen levelet, amelyben az állt, hogy a rendőrség készenlétben áll és nem engedélyezik az esti megmozdulást. Én ezután elhatároztam, hogyha ez tényleg így van, akkor elállunk ettől a gondolattól.* Ennek dacára magamhoz vettem a délelőtt folyamán elkészített röpcédulákat, és *elindultam az*

iskolába azzal, hogy a jelenlévő diákokat, akikkel úgy beszéltek meg, hogy ott gyülekeznek, szét fogom oszlatni. [...] Amikor az iskolához értem, ott találkoztam diák-társaimmal, akikkel közöltem, hogy tekintve, hogy a rendőrség nem engedélyezi, így nem lesz semmi. Akik [...] hevesen tiltakoztak az ellen, hogy ne legyen megtartva a megmozdulás, de ezalatt az idő alatt is szórtam röpcédulát. Majd később megláttam, hogy mégis összeverődött a tömeg, de akkor már láttam, hogy ennek tüntető jellege van, és magam is csatlakoztam és részt vettem a tüntetésben”

– emlékezett Németh Marianna.³⁹

Özv. Grans Cecilné így számolt be erről:

„A hétfői nap folyamán [...] szereztem tudomást arról, hogy Törökné [...] egy névtelen levelet kapott, amelyben felhívják a figyelmet arra, hogy a rendőrség tud az általunk tervezett megmozdulásról és nem szándékozik engedélyezni. Én ezt hétfőn délután az árvaházban megtartott egyházközségi nőgyűlésen bejelentettem és felszólítottam a jelenlévő asszonyokat, hogy a gyermekeket tartsák távol ettől a megmozdulástól, nehogy valami rendzavarás történjen.⁴⁰ Hétfőn este azután magam is csodálkozva láttam, hogy úgy a diákság, mint a felnőttek felvonulnak és így természetesen én magam is bekapcsolódtam, és itt láttam, hogy az egész felvonulásnak tüntető jellege van...”⁴¹

Az Orsolya-templomban tartott esti litánia közben

„a rendőrségről bizalmas értesítés jött az orsolyákhoz is: a rendőrség tudomást szerzett a készülő felvonulásról, s ezért nemcsak a rendőrséget, hanem a tüzoltókat is készenlétebe helyezték. Az illető rendőrségi alkalmazott figyelmeztette az orsolyákat, hogy növendékeiket tiltsák el a felvonuláson való részvételtől. Litánia után a jelenlévő Tóth Nándor karkáplán azonnal kiment az oltár elé és felszólította az intézeti növendékeket, hogy este 7 óra után szigorúan tilos az utcára kimenniük. Azt is megtudtuk, hogy a rendőrség a Szent Mihály utcában felsorakozott, hogy még csírájában megakadályozzon mindenféle tüntetést, illetőleg felvonulást”

– emlékezett szemtanúként dr. Németh Alajos, az orsolyiták hittanára (Németh, 1991. 8.).

A bencés diákok sem maradtak figyelmeztetés nélkül:

„Kb. hat-negyed hét tájban egy rendőr őrnagy hivatott át az iskolából a rendházba. [...] dr. Balázs Gyula rendőr őrnagyot ismertem meg. Ő [egykori bencés diákként, egyházi iskolás lányát féltő apaként, katolikus egyházközségi elnökként aggódva – D. P.] megkérdezte tőlem, hogy mire készülünk. A felvilágosításomra azt a választ adta, hogy a tervünktől álljunk el, mert a rendőrségnek tudomása van a dolgról és a felvonulást karhatalommal fogja feloszlatni. Ugyanakkor megkért arra, hogy menjek el a szürkékhez és nekik is adjam tudtukra ezt a körülményt. Én átmentem a lányiskolába, de ők akkor már tudomással bírtak [...] a dolgról. Hazafelé jövet láttam, hogy a Szt. Mihály templom felől nagy tömeg özönlik a Bencés templomba”

– emlékezett másnap Baumgartner Pál.⁴² Balázs Gyula – Kiss Gyula tanár jelenlétében – arra is kérte Baumgartnert, hogy amennyiben nem sikerül lefűjni az akciót, úgy legalább a rendőrség felszólítására oszljanak szét, nehogy itt is Pócspetrihez hasonló erőszakos cselekményekre kerüljön sor.⁴³

A rendőrség már 7-én kora délelőtt tudomást szerzett a Szent Mihály-templomhoz, -temetőhöz szervezett megmozdulás előkészítéséről, így maga is felkészült annak fogadására. Engedélyt erre senki sem kért, de a BM-rendeletek szerint ha kért volna, sem engedélyezhették volna saját hatáskörben.⁴⁴ Ezért a megakadályozására, ha pedig az nem megy, a szétosztatására készültek. Liptay Lajos őrnagy, a kapitányság helyettes vezetője Horváth Imrével, az MDP közigazgatási felelősével és Szabó István rendőrfőhadnaggyal részletesen megbeszélte a szükségesnek látott intézkedéseket, és a karhatalom irányításával a főhadnagyt bízta meg. Ehhez kb. 70-80 fő állt rendelkezésükre. Előbb a Szent Mihály-templom környékére vezényelték az erre kiszemelt rendőröket és tűzoltókat, miközben civil ruhás nyomozók és pártmunkások, valamint kerékpáros rendőrök követték a tömeg gyülekezését, mozgását. Amikor világossá vált, hogy a tömeg a bencés templomnál gyülekezik, akkor a karhatalmi erőket átvezényelték oda, s megosztva az MDP székházához és a Mária-szobor környékére, a tűzoltósággal együtt.

A bencés litánia után, kb. 8 óra felé a délutáni információk, tiltások nyomán elég tanácstalan tömeg gyülekezett ott a templomnál. Egyes megfigyelők szerint közel voltak ahhoz, hogy lemondjanak az akcióról, mikor is Radics Józsefné határozott szervezésbe kezdett, sorokba rendezte az összegyűlteket, majd elindította a menetet. Hamarosan egy rendőrraj állta útjukat, feloszlásra szólítva a diáklányokból, asszonyokból és bencés diákokból rekrutálódott felvonulókat. Akkor megint némi bizonytalanság érződött, de Radicsné, Mandák Magdolna és Baumgartner Pál biztatására a kissé megbomlott tömeg, rendezve sorait, tovább haladt, immár a bencés fiúkkal az élen.⁴⁵ Ellentmondóak forrásaink arról, hogy mikor énekeltek egyházi dalokat, kiáltottak államosítás elleni és Mindszenty melletti jelszavakat.

Előbb az MDP székháza felé vették az irányt. A pártház ablakából Horváth Imre közledésüket – alaptalanul – fenyegetőnek vélte, és idegesen felhívta a kapitányságot. Balázs őrnaggyal beszélt, aki utóbb erről így számolt be:

„Horváth Imre meglehetősen indulatos hangon közölte, hogy nem tudja megérteni, miért nem intézkedik a rendőrség a tüntető tömeg feloszlatása ügyében. Én közöltem vele, hogy a parancsnoksággal a tömeget kísérő Szabó főhadnagy van megbízva, aki részletes utasítást kapott a tennivalóra. Kértem Horváth Imrét, hogy az eredményesebb eljárás érdekében lehetőleg közvetlenül segítsen Szabó főhadnagyt értesíteni és a magam részéről is ígéretet tettem, hogy igyekezni fogok közölni vele a párt kívánságát. Horváth meglehetősen ideges hangulatban kifakadt, *»hogy lehet, hogy mi tájékoztatjuk a rendőrséget, hogy kint mi történik.«* *»Akkor majd intézkedni fogunk a Belügyminisztériumban, ha nem tudja a rendőrség, hogy más rendőröket tegyenek ide.«*⁴⁶

Balázs őrnagy percekben belül továbbadta Szabó főhadnagynak Horváth üzenetét, aki megnyugtatóan közölte: a békés tömeg elfordult az MDP-székháztól, s a várkerületen át a Mária-szobor irányába haladt tovább. Horváth Imre azonban még első mérgében jelentést tett a BM-be a rendőrség inkompetensnek vélt magatartásáról, aminek Balázs őrnagyra nézve súlyos következményei lettek a későbbiekben.⁴⁷

Az 1200-1500 fős tömeg⁴⁸ közben eljutott a Mária szoborhoz, ahol Szabó főhadnagy rendőri kontingenssel állította meg őket, és a felvonulási engedélyt kérte tőlük. Mandák Magdolna odament hozzá, és megkérdezte: miért kell engedély egy templomhoz való felvonuláshoz? A főhadnagy visszakérdezett: kik a megmozdulás irányítói? Mire Mandák és Baumgartner jelentkezett. Őket azonnal az őrszobára kísérték.⁴⁹ Közben a tömeg egyházi dalokat énekelt. Szabó főhadnagy kétszer is feloszlásra szólította őket, amire ők Radicsné kezdésére a *Himnusz*t és a *Szózat*ot énekeltek, s nem mozdultak.⁵⁰ Akkor tűzoltók vizsugarával próbálták feloszlítani a tömeget, amely ennek hatására hátrébb húzódott,

és államosítás és Ortutay elleni, Mindszenty melletti jelszavakat kezdett kiabálni. Ám a tömlők használtak, lyukasak voltak, a vízsugár csak gyengén permetezett,⁵¹ a tömeg kitartott. Erre Szabó főhadnagy húsz rendőrnek többször sortűzet vezényelt a levegőbe. Ezek hatására a tömeg mellékutcákba menekült, s minden atrocitás nélkül feloszlani kezdett. Közben a rendőrök a hangoskodóknak, irányítóknak vélték közül sokakat – ellenállás nélkül – kiemeltek és a rendőrszerepre kísérték.

Kihallgatás után többüket elengedték, míg kb. 30 főt, nagyrészt diákokat, asszonyokat átkísértek az államvédelmi osztályra. Még az éjjel néhány röplapokat szórót is bekísértek a városból, köztük Németh Mariannát is. S megkezdődtek a június 11-ig tartó kihallgatások. Pócspetrihez képest itt a tüntetés is, a rendőri fellépés is viszonylag békés volt, hiszen a tüntetők nem álltak ellen a rendőri intézkedéseknek, s a kihallgatások során is többségükben együttműködők voltak. Így fizikai erőszak alkalmazására ritkán került sor.⁵² Ahogy a június 12-én született összefoglaló jelentésben olvashatjuk: „A hangulat a tüntetés és a nyomozás alatt is az volt, hogy a rendőrség erélyes intézkedéseket nem fog foganatosítani.”⁵³ Talán így is lett volna, ha a nyomozás a soproni rendőrök kezében marad. Nem így történt. Más városokból és Budapestről érkeztek kihallgatótisztek, akik a központi utasításoknak igyekeztek megfelelni.

A soproni tüntetés következményeiről röviden

A hatalom képviselői a pócspetriinél háromszor-négyszer nagyobb létszámú békés tüntetést komoly kihívásnak tarthatták az államosításért folytatott küzdelemben. Ezért június 8-án délután a kistarcsai rendőrtanoda növendékeinek fegyveres megszállása alá került a város (Németh, 1991. 10.).

„Sopron vármegye törvényhatóságának kedd délelőtti ülésén Kóczán Péter kisgazdapárti törvényhatósági bizottsági tag [...] pártja nevében a felekezeti iskolák államosítása kérdésében javaslatot nyújtott be. [...] Megállapította [...], hogy a Sopronban hétfőn lezajlott eseményeket semmi sem indokolta és a történetek fölött nyilvánítsa ki a törvényhatóság, a legteljesebb helytelenítését és felháborodását. [...] A határozat értelmében a törvényhatóság felír a kormányhoz. Kéri a felekezeti iskolák sürgős államosításának törvénybeiktatását a kötelező vallásoktatás további fenntartása mellett, és a soproni tüntetés uszítóinak példás megbüntetését.” (Elítélte..., 1948, kiemelés tőlem – D. P.)

A Sopronmegye 1948. június 9-i számának címlapján főcímben hirdette: *Sopronból nem lesz Pócspetri*. Majd a napokkal korábban az emberi jogokat, a szólásszabadságot védő Erdei László így tálalta a történeteket:

„Felelőtlen uszítók aknamunkája nyomán tüntetés volt tegnap Sopronban. Iskolás-gyermek, megtévesztett asszonyok tüntettek, akiket zavarkeltésre, békétlenségre spekulálók nyomtak előtérbe, miközben *ők maguk eltűntek a háttérben*. A rendőrség és a tűzoltóság annak ellenére, hogy a tüntetés híre váratlanul érte őket, felelősségük magaslatán teljesítették kötelességüket és feloszlatták a gyerekek és asszonyok csoportját. [...] Pócspetri megmutatta, hogy a fekete reakció féktelen uszítása nyomán félrevezetettek s a félrevezetetteket háttérül felhasználó fasiszták mire vetemednek. Hogy *Krisztus és az egyház nevében gyilkosságot szerveznek*, Pócspetrin magának a *plébánosnak beleegyezésével*.

S alighogy megérkezett a barbár és istentelen gyilkosság híre, máris kiderült, hogy a fekete reakció Sopronban is megkísérli a rend és nyugalom megbontását.

Ha sikerül, talán a *pócspetri gyilkosság megismétlését is!* Az uszítók per-sze családokhoz a számításukban. Sopron nem Pócspetri és nem is lesz belőle az! Nyomatékosan felhívjuk a szülők figyelmét: ne engedjék, hogy gyermekeik lelkiismeretlen uszítók kezébe kerüljenek. A hétfői tüntetésen is *első vonalba a kisgyermeket nyomták* ezek, ha bármiféle istentelenség megismétlődne, csak a gyermekek és a szülők szenvednék meg azt. Ezért tartsák távol gyermekeiket mindenféle rendbontó tüntetéstől; a rendőrség [...] minden egyéb kísérletet csírájában el fog fojtani. Mi pedig követeljük, hogy a nyomozás a legrövidebb időn belül derítse ki, kik voltak a hétfői tüntetés értelmi szerzői, s a legradikálisabban torolják meg a békés építőmunka megakadályozását, a nyugalom felborítását. Az igazságszolgáltatás kíméletlenül számolja fel az uszítókat, s ne adjon felmentést ez alól a papi talár sem.” (Sopronból..., 1948)

Június 10-én tudósítottak az előző délután tartott MDP-nagyaktíváról, melyen „Sopronból nem lesz Pócspetri” és a „Megvédjük városunk nyugalomát, békéjét” feliratok alatt Nógrády Sándor miniszterelnökségi államtitkár értelmezését hallhatták a történetekről:

„Az egyházi reakció tegnap Sopronban tüntetést rendezett, de ezen a tüntetésen ott voltak a fasiszták, a horthysták, valamennyien, akik a nép ellenségei. Mi velük szemben a végsőig el vagyunk szánva arra, hogy megvédjük a demokrácia vívmányait! A féktelen uszítás azonban csődöt mondott, mert ha mi azt mondjuk, hogy az iskolák államosításának kérdése el van döntve, akkor mi nemcsak arra gondolunk, hogy a parlamenti többség megszavazza a törvényt, hanem arra is gondolunk, hogy a magyar dolgozó nép, a munkás, paraszt és haladó értelmiségi nemcsak helyesli, hanem követeli is az államosítást. [...]”

„Az egyházi reakció tegnap Sopronban tüntetést rendezett, de ezen a tüntetésen ott voltak a fasiszták, a horthysták, valamennyien, akik a nép ellenségei. Mi velük szemben a végsőig el vagyunk szánva arra, hogy megvédjük a demokrácia vívmányait! A féktelen uszítás azonban csődöt mondott, mert ha mi azt mondjuk, hogy az iskolák államosításának kérdése el van döntve, akkor mi nemcsak arra gondolunk, hogy a parlamenti többség megszavazza a törvényt, hanem arra is gondolunk, hogy a magyar dolgozó nép, a munkás, paraszt és haladó értelmiségi nemcsak helyesli, hanem követeli is az államosítást. [...] A reakció azonban nemcsak az egyházi reakciót jelenti. Szorosan sorakozik mellé a fasiszta nyugatos katonatisztek, B-listázott tisztviselők, kulákok csoportja, hogy együttesen folytassák gyalázatos aknamunkájukat, mint ahogyan azt a pócspetri esetből láttuk. Az iskolák államosításának kérdését a reakció úgy állítja be, mintha a vallás az egyház ellen mennék harcba. Mindenki jól tudja, hogy itt *nem erről van szó*. Az államosítás a demokrácia önvédelmét jelenti, mert *nem lehet tovább túrni, hogy gyermekeink nevelése a demokrácia legnagyobb ellenségének kezében maradjon.*”

– hangoztatta Nógrády Sándor, forgatókönyvet proponálva az éppen zajló nyomozáshoz (Kíméletlenül..., 1948). Másnap 15 ezer fős nagygyűlésen hallhatták ezt a jelenlévők,

az iskolák államosítását követelve. A hatósági fellépés és a tömegdemonstráció nyomán Sopron városában „helyreállt a nyugalom”.⁵⁴

A „párt ökle”, az államvédelmi osztály – ha nehezen, erőltetetten és részlegesen is – eleget tett a Révai és Nógrády beszédekben vele szemben támasztott elvárásoknak: az alulról, a katolikus szülők és iskolai tanulók által kezdeményezett békés, mindenfajta erőszaktól mentes tiltakozó felvonulást a tüntetéssel még csak kapcsolatba sem hozhatók berángatásával, rágalmozásával, emberéletek tönkretételével „sikerült” a napi politikai érdekek megfelelőnek vélt módon átkonstruálni.

A *Sopronmege* június 12-i számának címlapján, főcímben közölte:

„Értesülésünk szerint az államvédelmi osztály befejezte a hétfői tüntetéssel kapcsolatos nyomozást. [...] A kirobantó ok a »Hűségnyilatkozat« volt [...] amelyet az úrnapi körmeneten olvastak fel. A nyilatkozatot *Antoni Mária Arisztella* nővér, az Isteni Megváltó Leánylíceum egyik osztályfőnöknője fogalmazta és egy diáklánynak *Németh Mariannának* adta át felolvasás végett. Ezt a példát követve, úgy látszik, az *Actio Catolica* női tagozata is elhatározta a tüntetésbe való bekapcsolódást. Az egyházi iskolák diákjai pedig tudomást szerezve a felnőttek terveiről [...] iskolánkénti agitációval toboroztak vállalkozókat. [...]

Eredetileg a Szent Mihály temetőben akarták megtartani, azonban hirtelen megváltoztatták elhatározásukat [...] és a Szentháromság-téri Kecsketemplomba mentek. Itt meghallgatták a litániát, majd a különféle szervezők: elsősorban *dr. Németh Alajos* paptanár⁵⁵ és *Radics Józsefné* irányításával a felvonulás megindult. A rendőrség tudomást szerzett az eseményekről, mert semmiféle engedélyük a gyülekezésre, illetve tüntetésre nem volt, előírás szerint köteleességüket teljesítve fel akarták oszlatni a tüntetőket. Ezért a felvonulókat a Templom utca és Kolostor utca találkozásánál 4 rendőr megkísérelte feltartóztatni. *Határozott és udvarias* fellépésük azonban eredménytelen volt. A tüntetők a rendőrség jóakarát nyilván gyengeségnek magyarázták és *Radics Józsefné irányításával* tovább haladtak.

Kijutottak a Széchenyi-térre és a MDP székháza előtt élesen visszakanyarodva a Várkerületre, lassított lépésben haladtak egészen a Mária-szoborig, ahol a rendőrség az időközben kivonult tűzoltósággal megállította a menetet. Ekkor *Radics Józsefné az iskolásgyerekeket, elsősorban a fiúkat előrehozta az »első vonalba«*, vagyis a gyerekeket állította szembe a rendőrséggel.⁵⁶

A karhatalom ismét szétoszlásra szólította fel a tüntetőket, akik azonban ehelyett zsoldárokat kezdtek énekelni. Ekkor működésbe lépett a tűzoltóság fecskendője, amely csakhamar visszanyomta a tüntetők egy részét. Az iskolások sorai megbomlottak, de *dr. Németh Alajos* paptanár további *helytállásra* buzdította a gyerekeket, aminek következtében a tüntetés *nagy mértékben elhúzódott*. Közben a tűzoltóság fecskendője kirepedt, s így elégtelenné vált a tüntetők végleges szétoszlására. Ekkor a rendőrség sortüzet adott a levegőbe, amely azonnal megbontotta a tüntetők tömbjét, és a mintegy ezer iskolásból, valamint ugyanannyi asszonyból álló tömeg szétoszlott, bár a Várkerület még hosszú ideig tömve volt a tüntetés részleteit megvitató izgatottan tárgyáló csoportokkal. ...

A [...] rendőrség őrizetbe vette még *Grans Cecilnét*, egy horthysta ezredes özvegyét, aki a tüntetés egyik főszervezője volt. Őrizetbe vették továbbá *dr. Legény János* gimnáziumi tanárt, aki a felszabadulás óta közismert állandó demokrácia-ellenes tevékenységéről és *aki a tüntetéssel kapcsolatos nyomozásról a rendőrséget rágalmozó híreket terjesztett*.⁵⁷ Ugyancsak bekísérték a tüntetés két további szervezőjét: *Baumgartner Pál* és *Polán Géza* tanulókat, valamint *Albrecht Ferenc rovottmúltú péksegédet*, aki a tüntetés alatt sorozatosan gyalázta a köztársaságot és a rendőrséget.⁵⁸ [...] A fentnevezettek valamennyien őrizetbe vannak véve. [...]

Németh Marianna a tüntetés egyik főszervezője a tüntetés után elmenekült hazulról *Antoni Mária Arisztella nővér vállalkozott elbújtatására.* [...] négy esetben letagadta Németh Marianna ottlétét...⁵⁹

Az eddig őrizetbe vettek névsorát vizsgálva, azt már megállapíthatjuk, hogy a fekete reakció Sopronban is, miként Pócspetriben, *szövetkezett minden másfajta reakcióval.* A tüntetés szervezői és hangoskodói között éppúgy megtaláljuk a horthysta tisztcsalád tagját, mint a gazdag építész feleségét,⁶⁰ a fekete reakció apostolait, sőt még egy rovottmúltút is. Nyilvánvaló hát, hogy a reakció nem válogatja sem »fegyvertársait«, sem eszközeit és minden bizonnyal *csak a rendőrség erélyén és szilárdságán múlt az,* hogy a soproni tüntetés nem vált pócspetri méretűvé.” (*A reakció...*, 1948)

Az ügy lezárásaként a *Sopronmegye* 5. oldalán számoltak be arról, hogy *Nyolcat internáltak, nyolcat rendőri felügyelet alá helyeztek a soproni tüntetés szervezői közül.*

„Tegnap számunkban részletesen ismertettük azoknak a személyeknek a névsorát, akik a hétfői antidemokratikus tüntetés fő mozgatói voltak. Munkatársunknak most azt sikerült megállapítania, hogy az őrizetbe vettek Győrbe szállították, ahonnan rövidesen tovább viszik valamennyit. Sorsukat illetően a döntés megtörtént: *Antoni Mária Arisztella apácát, dr. Németh Alajos paptanárt, dr. Legény János gimnáziumi tanárt, Radics Józsefnét, Németh Mariannát, Baumgartner Pált, Polán Gézát és Albrecht Ferencet a rendőrség internálta. Özv. Grans Cecilnét* öreg korára való tekintettel nem internálták, csak rendőri felügyelet alá helyezték.⁶¹ Ugyancsak *rendőri felügyelet alá helyezték Rácz Emiliát, Horváth Terézt, Mandák Magdolnát és Laczkó Györgyöt,* akik a tüntetés további ifjúsági szervezői voltak, valamint *Gulyás Lajos* tanítóképzőst, *Bánfi Miklós* volt egyetemi hallgatót, és *Berta Józsefnét,* akik a tüntetésen hangoskodtak és demokráciaellenes kijelentéseket tettek. Ezzel lényegében lezárult a soproni tüntetés. Azok, akik uszításukért most magukon érzik a demokrácia igazságszolgáltatásának sújtó kezét, bizonyára elgondolkoznak arról, érdemes volt-e félrevezetett és becsapott embereket felvonultatniuk, elsősorban gyerekeket az államrend ellen. És azt hisszük: nem tévedünk túlságosan nagyot, amikor hozzátesszük, hogy ma már egészen másképpen látnak mindent, mint amikor a tüntetést szervezni kezdték.” (*Nyolcat internáltak...*, 1948.; *A soproni tüntetéssel...*, 1948)

Rövid epilógus

Befejezésül néhány tényszerű kiegészítéssel zárjuk történetünket. A soproni és pócspetri tüntetések tárgya ugyanaz volt, de a résztvevők társadalmi összetétele, létszáma igencsak eltért. Pócspetriben többségükben kevéssé iskolázott felnőttek, jórészt férfiak tüntettek. Ott tömegverekedésre, erőszakos incidensre, s közben – tisztázatlan körülmények között, és fegyverrel – emberélet kioltására, sebesülésekre került sor az istentiszteletet követően.

Sopronban ellenben középiskolás diáklányok és fiúk, valamint édesanyák tüntettek, klerikus pedagógusaik tiltása ellenére, kicsit kaotikus, spontán szervezéssel. A demonstráció nem lépte túl a békés véleménynyilvánítás akkor – legalábbis törvényben – biztosított határait. Ennek Pócspetrire hivatkozó tiltása indokolatlan és jogtalan volt. Pócspetriben a község házára akartak behatolni a tüntetők, Sopronban semmilyen politikai, közigazgatási centrumot nem támadtak, ahogy az állam egyetlen más szervét, legitim intézményét sem. Egy reformtervezetről nyilvánították békésen véleményt egy politikailag feszült helyzetben.

Így a rendőrség beavatkozására szükség sem volt, hiszen tervük mindössze az államosítás elleni véleménynyilvánításra és a katolikus egyház iránti hűségnyilatkozat megújítására irányult. Karhatalmi beavatkozás nélkül, a felvonuló – nagyrészt lányokból és édesanyákból, kisebbrészt bencés diákokból álló – tömeg a megmozdulás végén incidens nélkül szétszéledt volna. Erre utalt, hogy amikor a rendőrség tüntetőket emelt ki a tömegből, azok minden ellenállás nélkül követték az utasításokat, együttműködők voltak.

Ezért alaptalan volt az állítás, mellyel a rendőri szervek szinte minden internálást indokoltak: miszerint június 7-én este „csaknem véres következményekkel járó” megmozdulás lett volna Sopronban. Ennek esélyét maga a karhatalmi fellépés teremtette meg, ám szerencsére még így sem realizálódott. Fellépésük – a heves propagandakampánnyal együtt – nem a demokrácia védelmét, hanem éppen ellenkezőleg: a megfélemlítést szolgálta egy, a lakosságot messzemenően érintő kérdésben.⁶²

Szembetűnő, hogy milyen erőltetetten vontak be a politikai forgatókönyv igazolására klerikusokat, véten szereplőket az eljárásba. Németh Alajos paptanárnak és Antoni Mária Aristella nővérnek a tüntetés szervezésében semmiféle szerepe nem volt, utóbbi azon részt sem vett, ahogy az ugyancsak kimódoltan az ügybe bevont Legény János középiskolai tanár sem. A hosszabb-rövidebb szabadságkorlátozó intézkedésekhez: internáláshoz és rendőri felügyelet alá helyezéshez, munkahelyről történő elbocsátáshoz elegendő volt a rendőrhatalom önkényes megállapítása arról, hogy az illető veszélyes a demokráciára és intézményeire. Ezzel Sopronban akkor 16+2 esetben visszaéltek.

Jellemzőnek tekinthető, hogy 1948 júniusában a győri népbíróság – megfelelő jogi háttér hiányában – nem a tüntetés szervezéséért, hanem azzal közvetett összefüggésben álló „izgatásért” ítélte el Antoni M. Aristellát és Németh Mariannát azon feltételezésük miatt, hogy „az »Andrássy út 60-ban« mindenféle jampecokat eresztenek a nőkre”.

„Ma már köztudomású, hogy a budapesti Andrássy út 60. szám alatt a demokratikus államrendőrség államvédelmi osztályának központja székel és az »Andrássy út 60« kifejezés alatt a közfelfogás általában a demokratikus államrendőrségnek ezt a fontos szervét érti. A II. r. vádlott s az I. r. vádlott [...] kijelentéseiben [...] az a burkolt tényállítás foglaltatik, hogy a rendőrség most említett szervénél az odakerülő gyanúsítottakkal általában durva visszaélések és felháborító erőszakosságok követtetnek el. Ez pedig alkalmas arra, hogy a nevezett intézményt s ezen keresztül a demokrácia egyik alapintézményét képező államrendőrséget meggyűlöltesse”

– fejtegette a bíróság 1948. június 17-én, amikor „az 1946:VII. tc. 2.§-ának b. és d. pontjában meghatározott” izgatásért a nővért 1 évi börtönre, 3 évi hivatalvesztésre, a diáklányt 1 havi fogházra és 1 évi hivatalvesztésre, politikai jogaik ugyanilyen tartalmú felfüggesztésére ítélte⁶³ (Ribai, 1997. 180–183.).

Tanulságosak Lénárd Ödönnek, az AC főtitkárának, a KSZVSZ főszervezőjének szavai, melyeket népbírósági tárgyalásán 1948. július 27-én, az utolsó szó jogán mondott:

„az iskolaállamosítás harcában az első áldozat egy hatgyermekes családapa [Királyfalvi Miklós] volt, azután talán mi következünk, azután a soproni leányintézet növendékei, aztán egy falusi nemzeti bizottság elnöke, s talán mások is. [...] [K]ötelességem a magyar népért érzett felelősség tudatában megmondani, hogy itt a magyar demokrácia vizsgálják vélemény szabadságról és vallásszabadságról.”⁶⁴

Valóban: sajnálatosan levizsgáztak az AC-perben, a soproni tüntetés ügyében, valamint sok-sok más esetben is.

A történetek idején 18 éves, egy hónapot fogházban, majd hosszabb időt rendőri felügyelet alatt töltött Németh Marianna 1996. december 12-én minderről ezt írta Ribai M. Elma nővérnek:

„Boldog ifjúság! Olyan egyszerű az igazság, olyan egyértelmű, hogy mit kell tennünk és nem értjük az öregek fejcsóválását. Emlékszem a győri rendőrkapitány szavára, aki négyzemközt, fejcsóválva ezt mondta nekem: »Ejnye, ejnye kislány! Mi ez a türelmetlenség!? A törökök 150 évig voltak itt, és mi mégis itt vagyunk!« Volt, aki azt mondta, hogy fejfel mentünk a falnak. Stb. *Ma is úgy látom: Igenis tiltakozni kell! A nyilvánvaló rossz ellen, tiltakozni kell!*”⁶⁵

Irodalom

- A demokratikus pártok egységes állásfoglalása. Helyeseljük az iskolák államosítását. A Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Magyar Dolgozók Pártja és a Szakszervezetek Sopron-megyei szervezetei az iskolák államosítása mellett (1948). *Sopronmegye*, 2(121), 1.
- A felekezeti reakció nem válogató az eszközökben... Polgári ruhás pap „követelte” a kötelező hitoktatás eltörlését (1948). *Sopronmegye*, 2(126), 1.
- A kötelező hitoktatás biztosítása igazolja, hogy a felekezeti iskolák államosítása nem vallásellenes intézkedés. Fertőrákos asszonyai és a rábatamási ifjak az államosítás mellett (1948). *Sopronmegye*, 2(120), 1.
- A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Havasi Gyula dokumentumgyűjteménye* (1990). A szerző kiadása.
- A nevelők elsőrendű érdeke a felekezeti iskolák államosítása. Megszabadulnak az iskolaszékek zsarnokkodásától (1948). *Sopronmegye*, 2(119), 3.
- A reakció minden válfaja részes a hétfői tüntetésben. Gazdag vállalkozó felesége, rovtommúltú uszító, horthysta tiszt örvége, gimnáziumi tanár, pap és apáca az őrizetbe vettek között (1948). *Sopronmegye*, 2(132), 1.
- A soproni tüntetéssel kapcsolatban őrizetbe vettek közül nyolcat internált a rendőrség. Nyolc további személy rendőri felügyelet alá került (1948). *Soproni Újság*, 4(133), 3.
- Az egyházi iskolák államosítása a közvélemény általános követelése. Tömeges megnyilatkozások történetek országszerte (1948). *Sopronmegye*, 2(118), 1., 3.
- Az egyházi iskolákban Mindszentyék reakciós szemléletű nevelése érvényesül (1948). *Sopronmegye*, 2(120), 3.
- Balla, E. (1945). Vietorisz Géza azonnali eltávolítását követeli a közvélemény. *Soproni Újság*, 1(27), 3.
- Balogh, M. (2008). Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapi Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban. In Szabó, Cs. & Szigeti, L. (szerk.), *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve*. Új Ember. 65–102.
- Balogh, M. (2015). *Mindszenty József (1892–1975)*. MTA BTK.
- Balogh, M. & Knausz, I. (1988). Az iskolák államosítása 1948-ban. *Párttörténeti Közlemények*, (2), 40–83.
- Balogh, S. & Izsák, L. (1980, szerk.). *Földet, köztársaságot, állami iskolát! Víták a magyar parlamentben 1944–1948*. Gondolat.
- Baranyai, L. (2009). *Az Isteni Megváltó Leányai Tanítónőképzője és jogutódja a Soproni Állami Tanítónőképző története 1899–1957*. Magánkiadás.
- Beke, M. (1996, szerk.). *A magyar katolikus püspöki tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Argumentum.
- Békességet az iskolák körül! (1948). *Soproni Újság*, 4(127), 1.
- Bindes, F. & Németh, L. (1991). „Ha engem üldöztek...” *Válogatott dokumentumok a győri egyházmegye életéből 1945–1966*. Mécs László Lap- és Könyvkiadó.
- Bolla, J. (1976). Az egységes állami iskolák kialakulása Győr-Sopron megyében. In Arató, F. (szerk.), *Az államosítás közoktatásunkban*. Tankönyvkiadó. 107–114.
- Böck János internálása ellen többszáz tanítványa tiltakozott a főkapitánynál (1945). *Soproni Újság*, 1(29), 2.
- Diáklányok újabb tüntetése Vietorisz főkapitány ellen (1945). *Soproni Újság*, 1(31), 3.
- Donáth, P. (2008). Súlyos következményekkel járó játszmák a katolikus tanító(nő)képzők államosítása körül. In Szabó, Cs. & Szigeti, L. (szerk.), *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve*. Új Ember. 139–170.
- Elítélte a felelőtlen uszítást és példás büntetést követel Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága (1948). *Sopronmegye*, 2(129), 1.
- Erdei, L. (1948a). A kérdés lényege. *Sopronmegye*, 2(125), 1.

- Erdei, L. (1948b). Emberi jogaink védelmében! *Sopronmegye*, 2(127), 1–2.
- Geiszbühl, M. (1985a). A csend foglya szól 3. Püspök és papjai nyilaskézen egykori sopronkőhidai börtönlélekész jegyzetei. In Hetény, J. (szerk.), Geiszbühl Mátyás egykori sopronkőhidai lélekész jegyzetei. *Új Ember*, 41(8), 2.
- Geiszbühl, M. (1985b). A zárkából a zárdába – és haza (4.) In Hetény, J. (szerk.), Geiszbühl Mátyás egykori sopronkőhidai lélekész jegyzetei. *Új Ember*, 41(10), 2.
- Gergely, J. (1985). *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Kossuth Könyvkiadó.
- Hallatlan, véres verekedéssel párosult provokáció a demokrácia ellen. Ortutay erélyes levele a hercegrímáshoz (1948). *Soproni Újság*, 4(127), 1.
- Kíméletlenül elsöpörjük azokat, akik a demokrácia ellen törnek – mondotta Nógrády elvtárs az MDP nagyaktívá ülésén. Rövidesen felemelik a közalkalmazottak fizetését is (1948). *Sopronmegye*, 2(130), 3.
- Kovács, É. & Pócze, G. (1988). *Az állami iskolamonopólium kialakulása Magyarországon. (Viták az iskola államosításáról)*. OPKM.
- Lang, Gy. (2003. szerk.). *Nem hátrálhattam. Böck János atya emlékezete*. Magyar Kolping Szövetség.
- Lénárd, Ö. (1994). *Erő az erőtlenségben. (2. Kor.12.9) Esmélődés élmények és dokumentumok fölött a magyar katolicizmus helytállása köréből a kommunista diktatúra alatt*. Országos Lelkipásztori Intézet, Márton Áron Kiadó.
- Már megint... (1945). *Soproni Újság*, 1(30), 3.
- Megindul a magas színvonalú vita. Sürgősen államosítani az egyházi iskolákat! (1948). *Sopronmegye*, 2(117), 2.
- Mészáros, I. (1989). *Mindszenty és Ortutay. Iskola-történeti vázlat 1945–1948*. Magánkiadás.
- Mészáros, I. (1997, szerk.). *Mindszenty-leveleskönyv. Gondolatok a bíboros leveleiből 1938–1975*. Eötvös József Könyv és Lapkiadó Gt. 13–14., 24., 41–42.
- Mikó, Zs. (2008). A pócspetri per(ek). In Szabó, Cs. & Szigeti, L. (szerk.), *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve*. Új Ember. 23–137.
- Milkovics, V. (2022). Sopron „szürke megváltói”. Az Isteni Megváltó Leányai soproni oktatáskepe. *Záródolgozat*. Brenner János Hittudományi Főiskola. https://www.szerzetesek.hu/sites/default/files/csatolmanyok/Milkovics_Veronika_Zarodolgozat_kesz.pdf
- Mindenhonnan érkező adatok bizonyítják: Sopron megye dolgozói az ifjúság demokratikus nevelése mellett (1948). *Sopronmegye*, 2(122), 1.
- Mindszenty nem az egyházat, hanem a magyar reakciót védi. Révai József nagyjelentőségű rádióbeszède az értelmiséghez (1948). *Sopronmegye*, 2(121), 2.
- Mindszenty, J. (1989). *Emlékirataim*. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- Mit jelent az iskolák államosítása? (1948). *Soproni Újság*, 4(121), 3.
- Mózessy, G. (2002, szerk.), *Shvoy Lajos: Önéletrajz. Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből I. Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár*.
- Nyolcat internáltak nyolcat rendőri felügyelet alá helyeztek a soproni tüntetés szervezői közül (1948). *Sopronmegye*, 2(133), 3.
- Németh, A. (1991). *Papok a rács mögött 1948–1950*. Szent István Társulat.
- Ortutay, Gy. (1948) miniszter közlése az iskolák államosításáról. A Szabad Nép 1948. május 16-i számából részleteit közli: Kardos, J. & Kornidesz, M. (1990, szerk.). *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. k. 1945–1953*. Tankönyvkiadó. 236.
- Ortutay, Gy. (1973). *Fényes, tiszta árnyak. Tanulmányok, emlékezések, vázlatok*. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Rákosi, S. & Szabó, B. (1967. szerk.). *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozata 1944–1948*. Kossuth Könyvkiadó.
- Rémhírek és álhírek az iskolák államosításával kapcsolatban (1948). *Soproni Újság*, 4(120), 1.
- Révai, J. (1948). Pócspetri. *Szabad Nép*, 6(128), 1.
- Ribai M., E. nővér (1991, szerk.). *Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció iskoláinak története 1866–1948/49*. Kézirat.
- Ribai M., E. (1997, szerk.). A leghűségesebb város hűséges gyermekei. Tüntetés Sopronban az egyházi iskolák védelmében 1948. június 7. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (1–2), 155–192.
- Salacz, G. (1988). *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*. Görres Gesellschaft.
- Soós, V. A. (2008). Lénárd Ödön szerepe az egyházi iskolák államosítása elleni harcban. In Szabó, Cs. & Szigeti, L. (szerk.), *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve*. Új Ember. 45–64.
- Sopron összes felekezeti és állami iskoláinak diákankétja állást foglalt az iskolák államosítása mellett (1948). *Sopronmegye*, 2(127), 2.
- Sopronból nem lesz Pócspetri (1948). *Sopronmegye*, 2(129), 1.
- Szabó, I. (1948). A tényleges helyzet. *Sopronmegye*, 2(122), 1.
- Tervezetek tárgyalások a VKM-ben a diákkormányzati szervek létesítéséről és az ifjúság pártpolitizálásáról (1946). In Dancs, I. (1979, szerk.), *Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948*. Kossuth Könyvkiadó. 485–503.

Jegyzetek

- ¹ Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Rendi Irattára, Budapest (a továbbiakban: IMNN RI) 25. d. 160/2. t. Iratok, visszaemlékezések Krónika, 1944–1950. Sopron, Anyaház, háborús események. (a továbbiakban csak a számokkal jelöljük). A rendi irattár anyagainak, s a kortársak visszaemlékezéseinek rendelkezésemre bocsátásáért hálás köszönettel tartozom Ribai M. Elma nővérek.
- ² IMNN RI 25. d. 160/1. t. Iratok, visszaemlékezések, újságcikkek (A továbbiakban csak számmal jelezzük)
- ³ IMNN RI 25. d. 160/2. t. 26-27.
- ⁴ IMNN RI 25. d. 160/2. t. 73-74.
- ⁵ IMNN RI 30. d. 189. t. Iratok, visszaemlékezések, levelek, újságcikkek, 28–30.
- ⁶ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) Mihalovics Zsigmond és társai ügyének vizsgálati anyagában: V-700/57. Lénárd Ödön június 18-i, Mihalovics Zsigmond június 21-i vallo-másából (ld. ehhez: Lénárd, 1994; Soós, 2008).
- ⁷ ÁBTL V-700/57. C/1. b. (kiemelés tölem – D. P.)
- ⁸ Lénárd Ödön könyvében közölt egy 1947. április 15-i, Ortutay Gyulának címzett, a primási levéltárban őrzött levéltervezetet, mely szerint: „az Egyházza és a nevelésre szoruló gyermekekre sérelmes fakultatív hitoktatásról, a világi erkölcs tanításáról készülő törvényjavaslat benyújtása, vagy a rendelet kibocsátása nap-ján hatályba lépően Címedet az *Egyházból kiközösítem*; az Egyházi Törvénykönyv 2220-2222 canon-jában gyökerező jogomnál fogva a 2334 és 2344 canon alapján”. A fakultatív hitoktatás bevezetése akkor lekerült a napirendről, így a kiközösítésre sem került sor. A lehetséges következményekre való utalással a kiközösítésre utalhattak a levélben. (Lénárd, 1994. 187.)
- ⁹ ÁBTL V-700/57. C/1. c. (kiemelés tölem – D. P.). Ld. ehhez: Lénárd, 1994. 185–187.; Ortutay, 1973. 399–401.
- ¹⁰ ÁBTL V-700/57. C/1. a. (kiemelések tölem – D. P.)
- ¹¹ E listák olvashatók: ÁBTL V-700/57. a-2. 4., 6., 12–16.
- ¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-I-1-j-3-3.t.-S/1948-49. 167. d.
- ¹³ Az 1948. május 3-i, 22 műegyetemi hallgató által aláírt kiáltvány a katolikus főiskolai, egyetemi, középiskolai hallgatókhoz, tanulókhöz intézett csatlakozási felhívással zárult. Az eredeti példány megőrződött az esztergomi Primási Levéltárban (PL) 33/1948. sz. alatt.
- ¹⁴ ÁBTL V-77813. Antoni M. Aristella 1948. június 9-i és Németh Marianna június 10-i gyanúsított ki hallgatási jegyzőkönyveiből, valamint a nővér Hetényi Károly kérdéseire 1997-ben adott válaszából. IMNN RI 30.d. 189. t.
- ¹⁵ IMNN RI 30.d. 189. t.; Ribai, 1997. 158–159. (kiemelés tölem – D. P.)
- ¹⁶ ÁBTL V-77813. Rácz Emília 1948. június 10-i kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- ¹⁷ ÁBTL V-77813. Horváth Teréz 1948. június 10-i gyanúsított ki hallgatási jegyzőkönyvéből. E nyilatkozatok eredeti aláírt példányai megtalálhatók az esztergomi Primási Levéltárban 3388/1948. sz. alatt.
- ¹⁸ ÁBTL V-700/57. a-2. 4., 6., 12-16.
- ¹⁹ Fábán István soproni polgármester 1948. június 5-én átfogó jelentést tett az államosítás mellett és ellen állásfoglalókról, s a helyi koalíciós pártok és a sajtó erőfeszítéseiről. Jelentésében közölte az iskolafenn-tartó katolikus és evangélikus konventek, valamint a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület mellett a Szt. Orsolyarend és az Isteni Megváltó Leányai középiskoláinak növendékei (önkormányzatuk) is az államosítás ellen foglaltak állást. MNL OL M-KS-274.f. 7/273. 247-248.
- ²⁰ ÁBTL V-700/57. a-2. 4., 6., 12–16.
- ²¹ ÁBTL V-700/57. C/2-1.
- ²² MNL-OL-XIX-B-1-r-286507/1948. 87. d. (kiemelés tölem – D. P.) E BM utasítások megismeréséhez nyújtott segítségért hálával tartozom dr. Mikó Zsuzsannának a MNL főigazgató-helyettesének.
- ²³ MNL-OL-XIX-B-1-r-286507/1948. 87. d. (kiemelés tölem – D. P.)
- ²⁴ MNL-OL-XIX-B-1-r-286507/1948. 87. d.
- ²⁵ Lénárd Ödön felidézte az első kihallgatójával, Décsi Gyulával 1948 júniusában lezajlott párbeszédet. Miután tisztázták, hogy a „a pócspetri per” során mindketten jelen voltak, Décsi megkérdezte Lénárdtól, mit szól

- a perhez. Mire Lénárd kifejtette: „Pöcsperiben nem gyilkosság történt, hanem tömegverekedés folyt, ami közben elsült egy fegyver, és megölt egy rendőrt. Ezért Önök egy ártatlant [Királyfalvi Miklóst – D. P.] akasztottak föl, a plébánosnak [a halálos ítélet után kegyelemből életfogytiglanra ítélt Asztalos Jánosnak – D. P.] pedig anyni köze az egészhez, mintha ugyanezen idő alatt Borneó szigetén tartózkodott volna.” „Hát igen – válaszolta Décsi –, és utána részletesen elmagyarázta, hogy nem engedhető meg, hogy mikor az iskolák államosításának gyakorlati végrehajtása kezdődik, ilyesmi történhessék. *Példát kellett statuálni!*” (Lénárd, 1994. 184., kiemelés tőlem – D. P.)
- 26 ÁBTL V-77813. Erdei Lászlóné 1948. június 7-i és Erdei László 8-i tanúvallomásaiból.
- 27 IMNN RI 25. d. 160/2. t., kiemelések tőlem – D. P. Az aljára írva: „Felolvasandó: a legközelebbi vasárnapon minden istentiszteleti helyen minden szentmisében. Addig bizalmasan kezelendő, teljes titoktartással.”
- 28 ÁBTL V-77813. Mandák Magdolna június 8-i kihallgatási jegyzőkönyvében (kiemelés tőlem – D. P.).
- 29 ÁBTL V-77813. Egy június 12-i, a tüntetésről Budapesten készült összefoglaló jelentésből, valamint Radics Józsefné június 7-i., Németh Marianna, Horváth Teréz, Rácz Emilia június 10-i vallomásaiból.
- 30 MNL-OL-XIX-B-1-r-286507/1948. 87. d. (kiemelés tőlem – D. P.)
- 31 Mindszenty József 1948. június 10-én válaszolt a püspöki kar korábbi tiltakozásait megismételve. Hangsúlyozta: „Nem az államformáról, nem a kormányformáról és nem is a szociális változások megítéléséről van szó, hanem az Egyház elalkudhatatlan jogairól, amelyek államformától, kormányformától és szociális változásoktól függetlenek. A magyar püspöki kar hajlandó az Egyház égős sebei, a maga mélységesen fájó érzelmei ellenére is az Egyház és állam egymáshoz való viszonya rendezése végett a tárgyalásokba belekezdeni. Tárgyalóinkat már május 29-i konferenciánkon ki is jelöltük, a kormányzat felé megnevezésük már meg is történt volna, ha az álláspontunkat tartalmazó május 29-i levelünkre érdemleges válasz érkezett volna.” (PL 4366/1948.)
- 32 ÁBTL V-77813. Németh Marianna 1948. június 10-i gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyvéből.
- 33 ÁBTL V-77813. Grans Cecilné 1948. június 9-i tanúvallomásából.
- 34 ÁBTL V-77813. Radics Józsefné 1948. június 8-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 35 ÁBTL V-77813. Horváth Teréz 1948. június 10-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 36 ÁBTL V-77813. Baumgartner Pál 1948. június 8-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 37 ÁBTL V-77813. Baumgartner Pál 1948. június 8-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 38 ÁBTL V-77813. Schmidt Vera 1948. június 8-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 39 ÁBTL V-77813. Németh Marianna 1948. június 10-i gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyvéből (kiemelések tőlem – D. P.).
- 40 Ezt Hobler Mária is megerősítette 1948. június 8-i tanúvallomásában. ÁBTL V-77813.
- 41 ÁBTL V-77813. Grans Cecilné 1948. június 9-i gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyvéből (kiemelés tőlem – D. P.).
- 42 ÁBTL V-77813. Baumgartner Pál 1948. június 8-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 43 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) Hb. 1490/49. Balázs Gyula 1948. július 9-i kihallgatási jegyzőkönyvéből, és ÁBTL V-77813. Baumgartner Pál 1948. július 14-i és Kiss Gyula július 26-i kihallgatási jegyzőkönyvéből.
- 44 A BM-nek sem állt szándékában engedélyezni e megmozdulásokat. Mihalovics Zsigmond 1948. június 8-án jelentette Mindszenty hercegprímásnak: „Információim szerint a tegnapi főispáni értekezlet határozta el, hogy a belügyminiszter betölt minden kivonulást, körmentet és szülői értekezleteket. Ez utóbbit nem tudjuk pontosan, hogy a szülői értekezletekről van-e szó általában, vagy csak kifejezetten a Katolikus Szülők Valóságos Szövetségének üléseiről.” (PIL S11 AC 1943-48.)
- 45 ÁBTL V-77813. Radics Józsefné június 11-i internálási javaslatából.
- 46 Hb. 1490/49. Balázs Gyula 1948. július 9-i kihallgatási jegyzőkönyvéből (kiemelés tőlem – D. P.).
- 47 Balázs örnagyot a tüntetés alatt tanúsított magatartása („kötelessége nem teljesítése”) miatt 1948. július 9-én őrizetbe vették, állásából eltávolították, majd a későbbiekben 1 év és 3 hónap börtönrre ítélték, melynek felét le is kellett ülnie. Jogász diplomája ellenére három gyermekét és feleségét nyugdíjazásáig segédmunkásként kellett eltartania, szegénységben élnie. A legfelső bíróság 1962. december 12-én elmarasztalását törvénytelennek találta és Balázs Gyulát bizonyítottság hiányában felmentette. Hb. 1490/49.

- 48 Az MDP KV Közigazgatási Osztályának 1948. június 17-i összefoglaló jelentésében csak „több száz főnyi tömeg részvételéről” írtak a soproni tüntetés kapcsán. (MNL OL M-KS-276-65-339. öe. 4-14.)
- 49 ÁBTL V-77813. Mandák Magdolna június 8-i kihallgatási jegyzőkönyvében.
- 50 ÁBTL V-77813. 1948. június 12. Budapesten készült jelentés az 1948. június 7-i soproni tüntetésről.
- 51 A tűzoltóparancsnokot, „Csermely Ernőt [...] állásából azonnal elbocsátották, mert használt tömlőkkel jelent meg, a tüntetők a tömlőkre rá is léptek, a víz a sugárcső előtt is ment ki, a sugár ismétetlen erőtlen maradt. Kevésbé sikeresnek találták az eljárást, részben bojkottnak vették. Fizetését is megvonták. Munkanélküli maradt, kemény keresettel tudta csak a maga és felesége életét fenntartani” – olvashatjuk Nagy István társaskáptalani prépost-kanonok 1996. október 9-i írásában (IMNN RI 30. d. 189. t.).
- 52 Egyetlen ilyen esetről tudunk: a kezdetben félrevezető vallomást tett Radics Józsefné tenyerét és talpát verték (Németh, 1991. 11.).
- 53 ÁBTL V-77813. 1948. június 12. Budapesten készült jelentés az 1948. június 7-i soproni tüntetésről.
- 54 „A diákok tüntetésének erélyes és gyors leszerelése után, különösen az államosítás törvényre emelésével egy előre nem várt csend és nyugalmi helyzet alakult ki” – jelentette 1948. június 30-án Molnár József polgármesterhelyettes az MDP KV Közigazgatási Osztályának (MNL OL M-KS-276-106. cs.-116. öe.). A nyugalom nem jelenthetett többségi egyetértést. AZ MDP KV Közigazgatási Osztályának 1948. június 15-i jelentése szerint: Sopron Vármegyében „a tanítók 25-30%-a van az államosítás mellett.” (MNL OL M-KS-276-65-339. ö. e.)
- 55 Valójában Németh Alajos hitoktató csak a Mária-szobornál érte utol a tüntetőket, s akkor is megfigyelőként, némán a járdán tartózkodott. Amikor a tömeg a vízsugár hatására hátrébb szorult, ő is besodródott közéjük, s amikor a sortűzek hatására a lányok sikoltozni kezdtek, megnyugtatószavakra annyit mondott: nem kell félni, a levegőbe lőnek. Azért keverték az ügybe, hogy legyen benne pap is (Németh, 1991. és ÁBTL V-77813, 1948. június 10-i és 11-i kihallgatási jegyzőkönyvből).
- 56 Valójában Radicsné az iskolás lányok elé hívta a gimnazista fiúkat.
- 57 Legény Jánosnak a tüntetéshez semmi köze sem volt. Szociálisan elkötelezett, mélyen katolikus, polgári gondolkodású franciatanárként tevékenykedett, az ellene emelt vádakat végig tagadta. Azért rángatták bele az ügybe, tették tönkre évekre, ártatlanul, hogy legyen „reakciós gimnáziumi tanár is” (ÁBTL V-77813. 1948. június 10-i kihallgatási jegyzőkönyvből, és MNL OL XIX-I-1-g-56t-167962-Le-1948. 353. d.).
- 58 A tüntetést a járdáról néző Albrecht Ferenc péksegéd egy rendőr felléptekor annyit mondott: „»Ilyen demokratikus ember maga?» Ezt hangosan mondtam, úgy, hogy a közönség felfigyelt szavaimra. Tagadom azonban azt, hogy azt mondtam volna: »Szar ez a demokrácia!» Tagadom továbbá azt, hogy kiköptem volna a rendőrök felé.” Albrecht azért került az ügybe, hogy legyen egy rovott múltú is (ÁBTL V-77813, 1948. június 10-i kihallgatási jegyzőkönyvből).
- 59 Majd mindketten önként jelentkeztek az államvédelmi osztályon.
- 60 Radics Józsefnét.
- 61 Mihalovics Zsigmond az AC vezetője 1948. június 14-én jelentette Mindszenty József hercegprímásnak: „Biztos információink szerint a déli internálótáborba még csak egy új pap érkezett egy Németh nevezetű Főtisztelendő Úr. [...] Minden valószínűség szerint a soproni diáktüntetéssel kapcsolatban került ide. [...] Úgy hírlik a szűrőben van már egy soproni nővér az Isteni Megváltó rendjéből. Nevét nem tudjuk. Az internáló táborba került Sopronból még egy IV. éves tanítóképzős és két hölgy, egy idősebb és egy fiatalabb, akiknek neveit még szintén nem tudjuk.” (PL S 11. AC 1943-48.)
- 62 Egyértelmű ez az MDP KV Közigazgatási Osztályának 1948. június 17-én Farkas Mihályhoz intézett jelentéséből: „Az iskolák államosításával kapcsolatban a belügyminisztérium és a közigazgatási osztály [sic!] mozgósította a közigazgatási apparátust a következő feladatok elvégzésére: a./ a rendőrséggel egyetértésben *mindenfajta zavargásnak, megmozdulásnak megelőzésére, illetve elfojtására*, b./ az államosítás melletti konkrét agitációra, c./ a kérdéssel kapcsolatos részletes adatszolgáltatásra. A fenti célok elérése érdekében a BM értekezletre hívta össze a főispánokat, alispánokat és polgármestereket, ahol Rajk elvtárs részletes utasításban szabta meg a közigazgatás tennivalóit, főként az a./ pont tekintetében.” (MNL OL M-KS-276-65-339. öe. 1. Kiemelés tőlem – D. P.)
- 63 ÁBTL V-77813. Nbk. 1198/1948/2. sz.
- 64 ÁBTL V-700/57., kiemelések tőlem – D. P.
- 65 IMNN RI 30. d. 189. t. Németh Marianna 1996. december 12-i kézzel írt leveléből (Kiemelés tőlem- D. P.).

Absztrakt

Dokumentatív elbeszélésünk a Sopronban 1948. június 7-én, az ottani katolikus diákönkormányzatok és a Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének helyi asszonszervezetei által az iskolák államosítása ellen szervezett kb. 1500 fő részvételével békésen lezajlott, a rendőrség és tűzoltóság által vízsugárral, majd riasztólövés-sortűzekkel felosztatott tüntetés előzményeit, körülményeit és következményeit mutatja be. Négy levéltár, egy rendi irattár, a korabeli sajtó, memoárok és a szakirodalom felhasználásával bizonyítja, mennyire fals volt az a politikailag motivált beállítás, mely ezt a soproni tüntetést a szintén koncepciós Pócspetri-perben és a korabeli propagandában hamisan ábrázolt elbeszéléshez hasonlatosnak igyekezett beállítani. Szomorú következménye volt ennek, hogy nyolc embert internáltak, nyolcat rendőri felügyelet alá helyeztek, hármat hosszabb-rövidebb börtön-, illetve fogházbüntetésre ítélték indokolatlanul, jogtalanul.

Kulcsszavak: Pócspetri, Sopron, 1948-as iskolaállamosítás elleni tüntetés, politikai manipuláció